

СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

ДУБРОВАЧКА ТРГОВИНА У ЛЕСКОВЦУ И ОКОЛИНИ

И УЛОГА
ДУБРОВАЧКЕ КОЛОНИЈЕ У ПРОКУПЉУ

(СЕПАРАТ ЧАСОПИСА „НАШЕ СТВАРАЊЕ“)

ЛЕСКОВАЦ, 1955

ШТАМПАРИЈА И КАРТОНАЖА „НАПРЕДАК“, ЛЕСКОВАЦ — ТЕЛ. 435

ДУБРОВАЧКА ТРГОВИНА У ЛЕСКОВЦУ И ОКОЛИНИ И УЛОГА ДУБРОВАЧКЕ КОЛОНИЈЕ У ПРОКУПЉУ

Све до недавна није било поузданих обавештења о дубровачким трговцима у Лесковцу и околини у току средњег века. Једини податак који је указивао на боравак Дубровчана у лесковачком крају био је извод из говора Елија Лампридија Церве који је рекао да је његов деда по матери, Паскоје Соркочевих, челник ризнички Ђурђа Бранковића¹⁾ добио од деспота добра у Топлици, Дубочици и Госпођином потоку.²⁾

Вишњевски светлости унео је у ово питање Богумил Храбак који се у свом чланку „Пирот и Дубочица у дубровачким документима од краја XV до почетка XVII века“³⁾ ослонио на четири нова изворна дубровачка документа која говоре о овом питању. Тих пет докумената били су једини поуздани подаци о наведеном питању.⁴⁾

У току наших истраживања у Дубровачком архиву нашли смо двадесет и пет нових дубровачких докумената у којима се помиње Лесковац као и пет других који се очевидно односе на њега. На основу ових 35 докумената који говоре о Лесковцу и детаљног проучавања дубровачке трговине у

¹⁾ одговара функцији министра финансија.

²⁾ Старице IV, стр. 195 и Јиречек К.: Историја Срба IV, стр. 139

Текст гласи: „Non solum mercaturis exercentis de more civitatis dictatus est, sed tot preventibus et stipendiis pagorum, quos Toplicam, Dubocizam et Gospogin potoch Illyrici vocant; has nimirum villas, has vicos dono principis vectigales habuit...“

Из овога текста видимо не само да је Паскоје добио знатне феудалне приходе као награду за своју службу; из њега се види и шта је Дубочица. У њему изричито стоји да су Топлица, Дубочица и Госпођин поток називи жупа („pagorum“).

³⁾ Историјски гласник бр. 1—2, 1951 год.

⁴⁾ Податак Ђорђевића Јована да се на крају XIII века спомиње дубровачка колонија у Лесковцу (Споменица ослобођења Лесковца, стр. 32), који репродуцира Трајковић (У чему је тајна појаве и развјатка индустрије у Лесковцу, 1940, стр. 12) не може се узети у обзир, пошто се не заснива на изворном историском материјалу.

Јужној Србији у XVII веку⁵), као и на основу неких допунских извора о том времену, покушаћемо да дамо заокружenu слику о дубровачкој трговини у лесковачком крају за време Турака.

Да бисмо осветлили питање дубровачке трговине у Лесковцу и његовој непосредној околини морамо се осврнути у општим цртама на развој и карактер дубровачке трговине у централним пределима Балкана, на њен опсег и значај у време када документи спомињу дубровачке трговце у лесковачком крају.

Развићак дубровачке трговине у централном делу Балкана

У периоду средњовековне српске државе велики део извозно-увозне караванске трговине био је у рукама Дубровчана. Преко њих је ишао извоз олова, сребра, бакра, воска, меда, крмеца, коже, крзна, вуне, лоја, сирове свиле и других земаљских производа, преко њих је довожена со, вунене, памучне и свилене тканине, оружје и друге металне израђевине, шећер, сапун и друге прерађевине, приморски и оријентални производи, јужно воће, вино (малвасија) и друго.

Лесковачки крај у коме у то време нису постојали помаи рудници олова и сребра, метала који су тада заузимао главно место у дубровачкој извозној трговини, није гвгмда има некакав већи значај у пословању Дубровника⁶). У његовој околини ту улогу имало је Ново Брдо, са којим је по свој прилици Лесковац још тада био саобраћајно повезан, као што је то био случај и у XVII веку. Чињеница да је Паскоје Соркочевић, који је добио од Ђурђа Бранковића феудалне поседе у Топлици, Дубочици и Госпођином потоку, био, пре но што је постао челник ризнички, дубровачки трговац настањен у Новом Брду⁷) указује на вероватност наше претпоставке да су ови крајеви улазили у новобрдску сферу дубровачког пословања⁸).

⁵) Садањи чланак претставља неку врсту извода из студије о дубровачкој трговини у Јужној Србији у XVII веку.

⁶) Већи значај није могао да има ни сам Лесковац, пошто није претстављао саобраћајни чвор у односу на рударске центре.

⁷) Јиречек: Историја Срба IV, стр. 139.

⁸) Напомињемо да смо приликом наших истраживања у Дубровачком архиву обратили пажњу и на случај Николе Скобаљиха. Нажалост, до сада нисмо нашли ниједан докуменат који говори о њему. Ова трагања ипак су дала извесне резултате. С једне стране, наишли смо на докуменат који потврђује нашу поставку да се бојиште где је Скобаљих поражен („разбије их крај једне воде која се зове Трепања“), налази на прилазима Новог Браа (Димитријевић Сергије: Борба с Турцима под Скобаљихем, Лесковац, 1951, стр. 18—19). У тестаменту Glucha Stanissicha из 1403 године спомиње се једна задужница која је била потписана, „me hauea assignato a lo caro de Nova Berda in Trepanstiga“. (Test not. lib. 9, 53).

С друге стране наишли смо на многобројне податке који показују да је презиме Скобаљих (Scobalj, Skobali) постојало у Дубровнику, по-

Окупирање Србије од стране Турака средином XV века није уништило постојећу дубровачку трговачку мрежу у централним пределима Балканског полуострва. Дубровник је и даље остао повезан са својим старим привредним упориштима данашње Јужне Србије, Новим Брдом, Трепчом, Трговиштем, Пријепољем, Јањевом, Крушевцем, Беласицом, Пештером, Сјеницом, Запланином, Глухавицом, Планом, Белим Брдом итд. У тим местима остале су скупине дубровачких трговаца које су пословале са матицом, као што то многи документи потврђују. Та су места и даље била чворна средишта дубровачке трговине на широким подручјима. Тада се појављују и нови центри, као што је то био случај са Новим Пазаром.

Из трговачког тефтера „*Radoxne Radouzicha*“ дубровачког трговца који је трговао по српским земљама, „*porto al viago in Servia*“, видимо да је за време његовог боравка на терену од 1469—1473 године имао бројне дужнике у данашњој Србији и то не само у Трговишту и Новом Пазару, већ и у Трепчи, Планини, Запланини, Белим Црквама, (Куршумлији), Белом Брду, Конштану. Лисковој Глави, Златном камену, Глухавици, Биласици, Кознику, Балановцима, Рогозну, Кориљу, Брвенику, Куковцима, Јелечу, Прокупљу, Копорићу, Сјеници и Ужицу.⁹⁾ Из ових података види се да су Дубровчани тада пословали не само на великом делу данашње Јужне Србије, већ и непосредно у Јужном Поморављу, пошто су залазили у Прокупље и Куршумлију.

Присуство дубровачких трговаца у Јужном Поморављу крајем XV века потврђују и документи из 1498 и 1499 године који спомињу дубровачке трговце у Пироту. Онај из 1498 говори и о дужницима у Дубочици који су дуговали 3.000 аспри трговачкој компанији која је пословала у Пироту.¹⁰⁾

Дуговања у Дубочици настала су не само преко једног од ортака, Радоја, који је боравио у Пироту, већ и преко Франа Младеновића који је био нека врста њиховог службеника и пословође у Дубочици.¹¹⁾ Споменута компанија (ортаклук) уступила је Младеновићу ове дужнике на име његове плате и провизије, за читаво време које је он био у њиховој служби и обављао њихове послове.

што смо га нашли у многим документима који говоре о Лопуду, Хвару и Стону. Шта више, у документима из XVII века нашли смо и на дубровачког адмирала Антонија Скобаљиха. (Test. not. lib 66, 22-23; Acta XVII, 1812, 40). Све ово указује да не треба потпуно искључити могућност да је сам Никола Скобаљих био Дубровчанин, пошто је презиме Скобаљих потпуно непознато у нашим крајевима.

⁹⁾ Privata br. 3.

¹⁰⁾ Div. canc. lib. 92 b, 131' - 132; Div. not. lib 78, 105' - 106'.

¹¹⁾ „*utl factorem et negotiorum gestorem dictorum Radoe et Miluse in Duboziza*“.

Сви ови подаци скупа узети указују на континуитет дубровачких трговачких послова на територији данашње Јужне Србије и после турске окупације ових крајева.

Мада су привредни односи Дубровника и Јужне Србије претрпели знатне промене и оштећења услед ратних прилика и пустошења, нарочито 1439-41 и 1454-5 године и смене владајуће класе, у време турске окупације створени су и предуслови за њихов даљи развој и јачање.¹²⁾

Развитак мануфактурне производње у Италији и на Западу и заоштрена борба за сирvine довели су до повећања италијанске потражње сировина животињског порекла. Једноремено појавила се и потреба за спољним тржиштима на којима ће се пласирати готови производи. У вези са тим расте увозно-извозни значај централног балканског тржишта, тј. територије на којој је сточарство било врло развијено, а на коме су живели турски феудалци који су тражили квалитетне финалне производе.

Нестајањем малих балканских државица и њиховим улажењем у огромно турско царство нестале су и многобројне границе које су ометале балканску трговину. Створивши јединствено политичко, привредно и царинско подручје Турци су омогућили напредак и даље гранање балканске увозно извозне трговине која је била добрим делом у рукама Дубровчана.¹³⁾

Нарочити значај претстављало је укидање многобројних феудалних царина и дажбина које су знатно оптерећивале трговачки промет у периоду пре турске окупације.¹⁴⁾

Развитку ове трговине допринеле су и привилегије које су дубровачки трговци уживали у Турској. Чим су Турци почели да контролишу и освајају тадашње српске територије појавила се потреба да дубровачки трговци добију одговарајућа осигурања. Прву Султанову дозволу и обећање за слободу трговине по турским земљама уз наплату законске царине добили су Дубровчани још 1396 године.¹⁵⁾

После првог пада Деспотовине, територије на којој су водили живу трговину, Дубровчани су били приморани не само да регулишу свој однос према Турцима већ и да траже

¹²⁾ Нормализација дубровачко турских трговачких односа отпочела је већ седамдесетих и осамдесетих година XV века, када се чешће појављују дубровачка трговачка друштва створена за пословање у Турској — Божић: Дубровник и Турска у XIV и XV веку, Београд, 1952, стр. 276.

¹³⁾ Види Тадић Јорјо: Дубровачка архивска грађа о Београду, Београд, 1950, стр. VII; Јиречек К.: Важност Дубровника, Дубровник, 1915, стр. 50.

Турци су заузели Босну 1463 године. Постепеним укључењем Херцеговине у турске поседе нестала је последња вазална држава која се налазила на путу између Дубровника и Јужног Поморавља.

¹⁴⁾ Већ у Султановој повељи датој Дубровчанима 1442 године укидају се све царине и дажбине сем плаћања од 2% приликом продаје.

¹⁵⁾ Божић: Дубровник и Турска... стр. 14—16.

проширење повластица, тј. повластице сличне онима које су они већ уживали у Деспотовини. То је постигнуто повељом Мурата II из 1442 године.¹⁶⁾

Године 1458, пред сам пад Деспотовине Дубровник се први пут обавезао на плаћање сталног годишњег данка и тиме укључио у систем потчињених и вазалних турских земаља.¹⁷⁾ Тиме су створени први политички предуслови за добијање трајних повластица и њихово касније проширење. Чим су Дубровчани признали врховну турску власт тадашњи султан Мухамед II издао је повељу у којој су Дубровчани понова стекли готово све повластице које су већ били добили 1442 године. Почевши од тог времена, боље рећи од завршетка турских операција у Босни и Херцеговини, које су довеле до вишегодишњих озбиљних сметњи¹⁸⁾ дубровачки трговци имали су готово стално регулисан и повољан положај. То је трајало све до 1687 године, када је ова трговина добила судбоносан ударац, односно у мањој мери до 1804 године, када је Дубровник послао Порти свој последњи данак.

Повремене и краткотрајне сметње које су реметиле дубровачку трговину уклањане су систематским напорима ове трговачке републике.

Солидни основни будућих трговачких односа између Дубровника и Турске изграђени су већ у другој половини XV века. Ти се односи нису заснивали само на плаћању годишњег данка тзв. харача, већ и на плаћању сталног закупа повлашћене царине (2%) за дубровачку робу тзв. ђумрука, који је у току XVII века износио 100.000 аспри годишње¹⁹⁾ и на давању $\frac{1}{3}$ продате соли из њихових солана. За разумевање турско дубровачких односа уопште а

¹⁶⁾ Том повељом Дубровчани су добили право да се слободно крећу са робом по мору и суку, по Анадолији, Романији, Бугарској, Влашкој и Босни, по српским и арбанаским земљама и свим другим местима, земљама и градовима турског царства и да нигде не плаћају царине ни друга посебна плаћања сем 2% цене тамо где продају робу, какав је закон у Једрену, Пловдиву и Кратову и да плаћају ову царину само за пролату робу. Исто су добили право да сами решавају међусобне спорове, да не одговарају пред властима, један за другог и да се имовина умрлог Дубровчанина предаје Дубровчанима. — Стојановић Љ.: Старе српске повеље и писма II, 232—4; Гласник зем. музеја Б и Х, XXIII, 9.

¹⁷⁾ Божић: Дубровник и Турска... стр. 155—6.

У току XVI—XVII века висина овог данка стално је износила 12.500 дуката.

¹⁸⁾ Божић: Дубровник и Турска... стр. 162—182.

¹⁹⁾ *Compra del Giumruko*, Acta XVII, 1860, No 11; *Consolati, neuvrštena knjiga, Dnevnik, računi i pisma proklisara* Seconda Gozze, 678/79, f. 14' — 16; *Serijsa XX*, lib. 2, Фермани: Мехмеда III, стр. 269—76; Мустафе I, стр. 359—66; Мурата IV, стр. 424—8; и Мехмеда IV, стр. 586.

Овај ђумрук плаћан је најчешће трогодишње, а уствари полугодишње, пошто је његов износ у току XVII века депонован турској државној благајни сваких шест месеци.

посебно услова у којим се развијала дубровачка трговина на Балкану потребно је осврнути се и на начин на који су била решавана сва значајна економска питања. Све што се односило на напред наведена питања, као и обнова повластица које су дубровачки трговци уживали у Турској решавана су најчешће заједно са исплатом годишњег харача и ђумрука. Дубровачки поклисари који су носили новац једновремено су се бринули и о решавању свих осталих економских питања која су интересовала Дубровник и Турску.

Нарочито велике повластице добили су дубровачки трговци за време Сулејмана Величанственог.²⁰⁾

Да су дубровачки трговци имали готово исте повластице и у току XVII века видимо по преводима безбројних фермана издатих за време различитих султана који су владали у то доба.²¹⁾

Све те повластице не само да су омогућавале дубровачку балканску трговину, пружајући дубровачким трговцима потребно обезбеђење, оне су их истовремено доведле у

²⁰⁾ Да би се добила потпунија слика о привилегијама које су дубровачки трговци уживали у Турској у XVI и XVII веку осврнућемо се укратко на нацрт говора дубровачких поклисара који су 1566 године имали да добију, од новог султана Селима II, потврду привилегија које су уживали под његовим оцем Сулејманом Величанственим. (Lett. di Ronpente 1566—70, 30—34, — Радоњић Ј.: Дубровачки акти и повеље књ. II св. 2, стр. 142—5). У том нацрту спомиње се једна акнама и 31 хумајун који регулишу положај дубровачких трговаца у Турској. На основу кратких извода из споменутих хумајуна видимо да су дубровачки трговци у Јужној Србији имали средином XVI века следеће привилегије:

Дужници дубровачких трговаца имали су да плаћају ове своје дугове, пошто се нису могли изговорити другим дуговима и сл. или бити тога ослобођени. Када је дубровачки трговац унајмио један дућан нико га није могао иселити нудећи већу кирију. Дубровчани нису одговарали за дугове њиховог сународника као што је то био случај с другим странцима. Дубровчани нису плаћали веће таксе за своју робу од 2%. Против Дубровчанина вредела су само сведочанства оверена од кадије. Дубровачки поклисари на свом путу према Цариграду могли су слободно да јашу добре коње а њихове слуге средње. Где није било других Дубровчана, имаће умрлог предавале су турске власти прокуратору наследника. Дубровчанин није одговарао ни за злочинца и дужника који је боравио у његовој кући. Када је Дубровчанин купио кућу, имаће и друге непокретности, он није могао бити узнемираван у власништву а плаћао је за куповину само уговорену своту. Турске власти морале су да изручују Дубровнику и све оне Дубровчане који би покушали да остану у Турској ради дуговања или злочина. Дубровчани ожењени у Турској и њихова деца нису плаћали харач (sarragia). Дубровчани су могли да купују и преносе восак, крзна и коже без икаквих запрека.

²¹⁾ Прегледавши италијанске преводе фермана које су Дубровчани добили у XVII веку уверили смо се да су ове привилегије стално обнављане приликом доласка новог султана као и у току његове владавине, све до 1687 године.

Да бисмо прецизирали и допунили приказ привилегија које су дубровачки трговци уживали у Јужној Србији истичемо да многобројни фермани говоре: да Дубровчани могу слободно да тргују; да се одевају по

повлашћени положај у односу на остале интерне и екстерне балканске трговце и тиме оформиле неку врсту дубровачког извозно увозног монопола на Балкану, који је са малим варијацијама трајао преко 160 година, од ступања Сулејмана Величанственог на престо, 1520 год. до владавине Сулејмана II, тј. до 1687 године.

Монополистички положај Дубровника у балканској увозно извозној трговини са Западом произилазио је не само из његовог природног положаја који га је чинио најзгоднијом споном централних делова Балкана и Италије, не само из његових трговачких традиција, већ и из његовог међународног спољног политичког положаја. То је била једина европска држава које се Турци нису бојали, од чијих грађана нису зазирали. Низ чињеница условио је вишевековно пријатељство између Турака и ове републике. Релативно незнатан по својој војној снази и окружен турским покрајинама, Дубровник није могао да угрози отоманску империју. У свим сукобима између Турске и западно европских држава, од средине XV века односно од 1458 надаље Дубровник је остајао неутралан. Усто је он услед данка (харача) који је плаћао сматран за вазалну државу. Државници ове републике која је живела од трговине вешто су користили напред изложену спољнополитичку ситуацију постижући повољне услове за даље вођење трговине. У политичкој констелацији Европе Дубровник је био не само једина блиска европска држава у сталним пријатељским односима са Турском, већ и једини могући трговачки посредник између унутрашњости Балкана и Запада. Друге трговачке посреднике Турци нису радо гледали на својој територији. Зато се Ђе-

свом нахођењу и да носе оружје; да могу слободно транспортовати робу; да турске власти не смеју да наплаћују од њих ђумрук и баг (царину и трошарину), рефт, мастарију и резим; да Дубровчани не могу бити турски робови; да турске власти не ометају курире амбасадора; да Дубровчани могу поседовати непокретности; да курири не узимају њихове коње; да турске власти не малтретирају дубровачке трговце; да турске власти пружају помоћ дубровачким трговцима; да им у случају опасности додељују пратњу; да им се причињена штета утврђена пресудом има надокнадити а кривац казнити; да специјални дубровачки изасланици могу хапсити и одвести из Турске оне Дубровчане који стално бораве у Турској а не плаћају порезу дубровачкој влади; да се имају изручити у дубровачке руке они дубровачки трговци који нису одговорили својим трговачким обавезама према другим Дубровчанима итд.

У тексту акнаме коју је потврдио Мехмед IV, приликом ступања на престо, каже се не само да ће турске власти наплаћивати од других странаца пред вратима Дубровника царину од 5% (тачка 7), већ и да је Дубровчанима изричито дозвољено да у њихов град долазе трговци из земаља које су у непријатељству са Турском (тач. 14). Ове одредбе које су несумњиво појачавале дубровачки монопол у извозно увозној балканској трговини, сусрећемо и у другим ферманима неких претходних султана. (Serija XX, lib. 2; Consolati, Dnevnik, računi i pisma Sekonda Gozze 1678/79, neuvrštena knjiga, 14' — 16.

новљани, Анкоњани, Млечани и други Италијани, као и Енглези и Холанђани, појављују углавном само у приморским пределима Балкана.²²⁾

Захваљујући старим дубровачким везама на Балкану, привредном развиту западне Европе, стварању и порасту отоманске империје, природном и међународном положају Дубровника и привилегијама које су дубровачки трговци уживали у Турској, дубровачка балканска трговина која је оживела в. н. на почетку XVI века доживала је у току XVI и XVII века свој пуни расцвет. То златно доба дубровачке балканске трговине трајало је све до земљотреса који је 1667 године порушио и привредно ослабио Дубровник, и аустро-турског рата који је на крају XVII века задао судбоносан ударац дубровачкој трговини на Балкану.

Једна од форми пораста дубровачке трговине на Балкану било је њено јаче продирање у Јужно Поморавље и у Бугарску. Ми смо већ видели да је дубровачка трговина захватала Јужно Поморавље још у првим деценијама турске окупације, у другој половини XV века. На почетку и средином XVI века сусрећемо дубровачке трговце у Крушевцу, Нишу и Прокупљу.²³⁾

²²⁾ По подацима Божића (стр. 221—2) једино су Флорентинци уживали привилегије које су биле сличне дубровачким, али ипак мање. Пошто су њихове везе са централним областима Балкана биле незнатне можемо и њих убројити у претежно приморске трговце.

²³⁾ Тако напр. године 1505 налазимо дубровачког трговца настањеног у Нишу. (Div. сапс. f. 99 — Стојановић Љ.: Старе српске повеље и писма II стр. 454—5). Године 1540 три Дубровчанина стварају трговачку компанију за трговање у Крушевцу и у другим турским местима. (Div. сапс. lib. 126, 206 — Тадић Ј.: Дубровачка архивска грађа о Београду, док. 44).

У матрикули братства св. Лазара, те сталешке организације дубровачких трговаца са Турском (Левантом) налазимо као чланове уписане пре 1577 године два дубровачка трговца из Крушевца, Piero di Andrea и Andrea de Tomaso, два из Ниша, Simon de Rado и Michiel di Piero и три трговца из Прокупља, Gian Clegeutch, Illia de Biagio и Vincenzo di Giorgi.

Године 1553 створена је трговачка компанија која је као своје привредне центре у Турској изабрала Прокупље и Ниш (Div. сапс. lib. 138, 197—7'), а 1558 друга компанија која је увела Ниш за своје упориште. (Div. not. lib. 116, 38)

Помећ о дубровачким трговцима у Нишу и Прокупљу налазимо и у унутрашњим дубровачке владе својим поклисарима од 24.VIII 1564 године (Lett. di Lev. lib. 29, 216—216' — Тадић Ј.: Дубровачка архивска грађа о Београду, док. 225).

*II Прокупље као дубровачки трговачки центар
Јужног Поморавља*

У последњим деценијама XVI века Прокупље постаје центар дубровачке трговине у Јужном Поморављу,²⁴⁾ а средином XVII века (1620-67) доживљава свој највећи привредни расцвет. У то доба Прокупље је после Београда најјачи дубровачки центар у Србији. Пред њим заостаје и сам Нови Пазар, тај трећи дубровачки центар у Србији, који је имао изванредну саобраћајну улогу.

Главна саобраћајница и осовина читаве тадашње дубровачке трговине у Јужној Србији и Бугарској био је пут Дубровник — Пријепоље — Нови Пазар — прелаз преко Копаника — Прокупље — Софија. Налазећи се на раскрсници споменутог дубровачког пута и пута Београд — Крушевац — Прокупље — Лесковац — Ново Брдо, Прокупље је постало трговачки центар читавог Алаца хисарског санџака који се протезао од Крушевца до Лесковца. У Прокупље се сливају не само сточарске сировине из Топлице и Добрича, већ и оне из Жупе, Расине и богатог лесковачког петоречја. Једновременно преко дубровачког пута долази западноевропска увозна роба не само за Прокупље, већ се преко њега снабдевају и знатни градски центри Крушевац и Лесковац. Дубровачки трговци из Прокупља имају доминантну улогу на Косову и јаке позиције у нишком поморављу. Они држе у својим рукама и извозно-увозну трговину Полабља.

Да би се добила извесна претстава о тој великој трговачкој улози Прокупља у XVII веку, напомињемо да смо до сада нашли у Дубровачком архиву 493 докумената из тога времена који говоре о дубровачким трговцима у Прокупљу. У ову цифру нису ушли многобројни подаци из књига ђумрука и осигурања.

Претставу о великом значају Прокупља за дубровачку трговину у XVII веку добијамо и из Матрикуле братства светога Лазара, где су уписивани најугледнији дубровачки трговци из Србије. Упоредимо ли број трговаца са означеним

²⁴⁾ Из тога времена датирају више докумената који говоре о Прокупљу, Лесковцу и Нишу. Напр. Test. not. lib. 45, 86—7; lib. 46, 84—88 i 177—7; Div. not lib. 121, 189—190; Deb not. lib. 92, 207 i 215; Cons. rog. lib. 60, 181.

Да је број дубровачких трговаца у Прокупљу нагло порастао на крају XVI или у самом почетку XVII века, видимо из Извештаја Надбискупа Биција из 1610 године где се каже „да у овоме граду постоји највише 12 кућа дубровачких трговаца, који су се овде од скоро настанили.“ — Старије XX, 124.

боравиштем и узмемо ли у обзир само места из Србије са преко три уписана трговца добијамо следећу слику.²⁵⁾

	Београд	Смеле- рево	Про- купље	Кру- шевац	Нови Пазар
Пре 1581	19	5	3	2	8
Од 1581 до похода Пиколоминија	8	—	13	2	4

Из овог прегледа видимо не само да је улога Прокупља нагло порасла од краја XVI века, већ и да се Прокупље по броју најугледнијих трговаца приближило Београду, остављајући далеко за собом сва друга места у Србији.

Да бисмо утврдили укупан број Дубровчана настањених у Прокупљу, детаљно смо испитали документе од 1631 до 1640 године.²⁶⁾ На основу нађених података утврдили смо са сигурношћу да је тада било у Прокупљу 48 настањених трговаца. Узмемо ли у обзир и неколико других дубровачких трговаца које смо уврстили у вероватно настањене, број настањених дубровачких трговаца пење се на 61. Тај број означаје само она лица која су самостално водила трговачке послове, која су, широко посматрајући, имала своју радњу. Узмемо ли у обзир да у тај број нису ушли сви трговци и да он не обухвата остале чланове трговачких породица и момке који су учествовали у послу, можемо закључити да је средином XVI века око 150—200 Дубровчана живело у Прокупљу.²⁷⁾

Дубровачки трговци настањени у Прокупљу поседовали су и знатна непокретна имања у овом крају. У документима из XVII века нашли смо 44 дубровачка трговца или њихових наследника, или трговачких компанија који су били вла-

²⁵⁾ Serija XVII (2), lib. 3 capitulo maggiore Conf. di St. Laz.

²⁶⁾ Овај смо десетогодишњи период изабрали зато, што је по нашој процени дубровачка колонија у Прокупљу тада била у цветању, а изворна архивска грађа обилно заступљена.

²⁷⁾ Да је Прокупље био најзначајнији дубровачки центар на друму од Пријепоља до Пирота а исто тако и на територији Јужног Поморавља видимо из података папске курије. Из једног њиховог извештаја видимо да је 1638 године у њему било 120 католика. Из другог извештаја видимо да је око 1650 године у Прокупљу било око 100 католика, док је у Новом Пазару било 20 а у Лесковцу и Крушевцу по 10. (Радонић Јован: Римска курија и јужнословенске земље, Београд, 1950, стр. 100 и 235). (На основу дубровачке архивске грађе нама изгледа да је наведени број католика у Прокупљу и Новом Пазару мањи по што је то било у ствари. Можда тај број не обухвата децу и момке? Можда је један део Дубровчана био настањен по околним местима?)

сници непокретног имања. Ако одбацимо лица за која знамо да су куповала и наслеђивала имовину која је већ ушла у рачун, ако узмемо у обзир само оне ортаке коју су живели у Прокупљу и свако неодређено спомињање кућа или дућана у множини претворимо у два видимо да су по нашим подацима 30 дубровачких трговаца поседовали 31 кућу, 50 дућана, 30 винограда и 6 повртњака (башта). Томе треба додати и два чифлука „Cifluk na mlinij“ Михајла Петровића Сладоевића и чифлук у Бресници Марина Стиепановића Тисоевића.²⁸⁾

Куће дубровачких трговаца у Прокупљу често су биле врло велике. Тако напр. спомиње се: да је Иван Љубишић имао кућу са пет дућана, коњушницом и „bagnom“, као засебном зградом, а Раде Глеђевић „кућу горњу“ у чаршији тј. чардак, који називају и кула. Једна велика дубровачка кућа са баштом и два дућана после прод је проширује се и постаје кућа са шест дућана.

Понекад то је био читав комплекс привредних зграда, који се тада називао обором. Напр. Марин Николић поседује кућу названу средњи обор и Вицензо Ивановић поред куће поседује клет, башту и обор као засебне јединице. У свему се помиње седам обора.

Од земље Дубровчани су поседовали углавном винограде. Неки од њих ближе су одређени напр. „Iosie Padina“, „Iosie na bumberechu“, „Iosie u Strisciaui“. Дубровачких винограда било је највише у Соколици и Тriesкави.

Неки Дубровчани поседовали су велика непокретна имања. Апстрахирамо ли њихове поседе у Дубровнику, Крушевцу, Лесковцу и другим местима које смо избацили и из читаваг овог рачуна видимо да је напр. Вицензо Глеђевић имао две куће и седам дућана, компанија Марка и Антуна Глеђевића кућу или обор, кућу у чаршији са дућанима, још једну кућу, три дућана и четири винограда; Михајло Петровић кућу, обор доњи, пет винограда и споменути чифлук; браћа Мили кућу горњу са дућанима, кућу средњу са хамбаром, кућу средњу најдоњу са баштом, обор који је Бошко купио и саградио, обор доњи који је заједнички и виноград; а Вицензо Ивановић кућу са дућанима под њом, дућане у чаршији и три винограда.²⁹⁾ Да бисмо добили претставу о величини дубровачке четврти у Прокупљу подвлачимо да

²⁸⁾ При томе треба напоменути да дубровачки архивски подаци не могу да буду исцрпни, пошто се некретнине спомињу само случајно, најчешће у вези са споровима или у неким тестаментима. Пошто су то била имања у Турској, њихове тапије, хоџете, издавао је кадија.

²⁹⁾ Извори за појединачно наведене податке: Div de foris lib. 42, 289—91; lib. 47, 299—301; lib. 62, 206—7; lib. 90, 111—14; lib. 89, 255—6; lib. 90, 278—9; lib. 106, 176—7; lib. 119, 172—4; Test. not. lib. 52, 243—4; lib. 61, 143—5; Liber Dotium, lib. 15, 153.

једно упутство дубровачке владе из 1702 године спомиње да је дубровачка колонија у Прокупљу имала у XVII веку, прерата, 30 кућа. Истичући ову чињеницу оно ставља дубровачку колонију у Прокупљу испред колонија у Новом Пазару, Софији и Београду и др., које наводи не одређујући ближе њихову величину.⁸⁰⁾

Из свих ових података, а исто и из чињенице да су многи дубровачки трговци били богати и трговали скупочним тканинама, произилази да је дубровачка четврт у Прокупљу обилазала великим и лепим зградама и да су дубровачки трговци држали главни и најугледнији део чаршије.

Прокупље је био најважнији дубровачки трговачки центар у Јужном Поморављу, не само услед своје чворне саобраћајне улоге, већ и зато што је у њему постојала једина дубровачка колонија у овом крају. Многи истраживачи наше прошлости грешили су када су сваку групу дубровачких трговаца која се негде појављује или насељава једно место проглашавали колонијом. Уствари колонија није обична група Дубровчана, тј. сви Дубровчани који станују у једном месту. То је дубровачка правна установа која је имала своју утврђену организацију чија је појава условљена конкретним потребама које она задовољава, која је имала одређене друштвене функције. Пошто је колонија у Прокупљу имала велики значај за све Дубровчане који су били настањени или пословали у Јужном Поморављу, пошто је она одиграла нарочито важну улогу у развоју дубровачке трговине у том крају, осврнућемо се детаљније на њен постанак и организацију, на потребе које је она задовољавала и на њене функције.

Основне податке о дубровачкој колонији у Прокупљу црпили смо из 62 писма и акта ове колоније, из 62 писма упућених колонији и из 16 извода начињених из књиге колоније тј. из 140 докумената колоније, као и из неких упутстава која је дубровачка влада слала својим поклисарима који су пролазили кроз Прокупље.

Најранији помен о колонији у Прокупљу нашли смо у писму дубровачке владе од 29 новембра 1631 године.⁸¹⁾ Године 1632 већ се спомиње „colloniero“ и „libra de colonne.“⁸²⁾

⁸⁰⁾ Радонић Ј.: Дубровачка акта и повеље, књига IV, св. 2, стр. 678.

Што се тиче самог Прокупља, оно је 1610 године имало 1500 огњишта. (Старине XX, 124). У зиму 1641/42 године у њему је било 6 цамија и 300 турских кућа, а само 30 сопских. (Радонић: Римска курија..., стр. 107). По свој прилици последњи број од њих се само на католичке, тј. дубровачке куће, а број православних није ни дат.

⁸¹⁾ Lett. di Lev. lib. 45, 234.

⁸²⁾ Test. not. lib. 62, 53.

Напомињемо да се у почетку одржавала стара пракса да дубровачка влада адресира своја писма на дубровачке трговце у Прокупљу. (Nap. Lett. di Lev. lib. 46, 125) Нешто касније адреса обавезно садржи термин колонија.

Колонија је имала и своје статуте.³³⁾

Врховни орган колоније био је *скуџ*, који је обухватао све дубровачке трговце из Прокупља.³⁴⁾ На челу колоније стајао је колониер. Прокупачка колонија имала је само једног колониера, што се види не само из аката, већ и изричито каже у једном од њих.³⁵⁾

Колонија је имала и свој печат.³⁶⁾

Акта колоније била су обично потписивана од стране колониера и оверавана печатом колоније.³⁷⁾

Постојала је и књига колоније. Из преписке колоније види се да су у њу увођене наредбе дубровачке владе и поклисара и колективне одлуке и договори, који су тиме постајали обавезни за све чланове колоније.³⁸⁾

Колонија је имала и своје финансије. Она је наплаћивала од трговаца, својих чланова, и неку врсту редовног приреза, „*usimato coloni obicainu*“.³⁹⁾ У једном другом документу спомиње се „*colonna od uipe*“ коју су плаћали и дубровачки трговци који су долазили са стране и куповали вуну у Прокупљу.⁴⁰⁾ Већ 1661. године колонија је одлучила да се колонијални прирез наплаћује како од месних, стално

³³⁾ Acta, 52, 1930/9/VII 1657.

³⁴⁾ Acta, 52, 1930/9/VII 57.

³⁵⁾ Div. de foris, lib. 57, 202—2'.

У свему смо наишли на осам различитих колониера, али је очевидно да их је било много више. По времену у коме је један од њих остао на функцији 1637—8 године (Div. de foris, lib. 57, 201'—2' и прилога Acta 51, 1905, од 23/XI 1638, где се спомињу два сукцесивна колониера) видимо да је у то време његова управа трајала годину дана. Око 1650 године она је трајала три године. Acta 2089, бр. 6/4/XI 51.

³⁶⁾ Траг откинутог печата појављује се први пут на акту из 1637 године. (Acta 51, 1904/3/VII 37). На више каснијих аката сачуван је његов отисак на наквашеној хартији прилепљеној на писму. Најочуванија је отисак на Acta, 1912/5/VII 53).

Печат је био вертикалан овал величине 32 са 25 мм. У средини је слика светог Лазара који седи окренут на лево. У левој руци држи штап преко рамена а десну пружа изнад пса који гледа у њега у ставу очекивања. Испод столице десно од Лазаревих ногу налази се још један пас. Око слике тече натпис „*MERC RAG DELLA COLONA DI PROCCUPIE*“.

³⁷⁾ Lett. di Lev. lib. 47, 51—51'.

Понекда се ставља само печат колоније. Једино су писма упућена дубровачкој влади најчешће носила потпис „*Mercanti ragusei della colonna di Procupie*“ у варијацијама).

³⁸⁾ Acta 51, 1904/5/II 38); 51, 1905/11/VIII 81); 51, 1905/23/XI 38); 91, 1238, бр. 12/22/XI 78); Lett. di Lev. lib. 49, 121—1'.

Из сачуваних извода те књиге видимо да су у њу уношени и тештаменти, записници о споровима расправљеним пред скупом и донетој пресуди, а на захтев појединаца или изабраних арбитра, деобна писма, записници о саслушању сведока и менице).

³⁹⁾ Acta 91, 2233, бр. 9; Види и документат чији је извод дат на страни 47.

⁴⁰⁾ Acta, 51, 1905/12/X 81.

настањених Дубровчана, тако и од оних који би дошли са стране, и то у износу од 26 аспри по товару вуне или које год друге купљене робе.⁴¹⁾

Територија надлежности колоније у Прокупљу била је врло широка. Она је несумњиво захватала целу територију Алаца хисарског санџака и Полабља и знатан део Косова. Поред докумената које ћемо касније изнети и који показују да је Лесковац припадао тој колонији, колонија је у једном случају послала депутате да извиђају у Крушевцу а у другом случају позвала на саслушање једног дубровачког трговца из Приштине.⁴²⁾

Где год је било Дубровчана јављала се потреба за њиховим колективним иступањем.

Прва ствар која их је повезивала било је питање њиховог правног положаја, правне сигурности и законских гаранција погребних у трговачком пословању.

Привилегије које су они уживали у Турској, које су они морали да чувају и које су им наметале одређене дужности, напр. старање о имовини умрлих Дубровчана, представљале су њихов заједнички интерес и условљавале њихово колективно иступање према турским властима. Усто постојала је и извесна њихова фактичка зависност од локалних турских власти, која је захтевала одржавање добрих односа са њима, што је постигавано давањем заједничких поклона паши, ћехаји и кадији.

Чињеница да су дубровачки трговци потпадали под дубровачке законе и сами регулисали своја међусобна правна и економска питања и спорове као и стална борба за одржавање привилегије и дужности које су из њих произлазиле, држали су их у великој зависности од дубровачке владе и захтевали извесну заједничку активност и одржавање сталне везе са Дубровником.

Дубровачке трговце у Србији зближавала је и њихова пословна делатност. Исоветна врста њихове трговачке активности, употреба истих саобраћајних средстава, каравана и курира, као и привилегије које су их одвајале од осталог месног становништва и отежавале пословање са месним трговцима, упућивале су их једне на друге и условљавале њихово међусобно помагање, заједничко коришћење саобраћајних средстава, међусобно кредитирање и сл.

Усто постојали су и други друштвено психолошки моменти који су их зближавали и развијали њихове међусобне друштвене односе. То су били заједнички језик, вера и обичаји и специфична култура која се знатно разликовала од околине у којој су живели.

⁴¹⁾ Akta 51, 1905, br. 9/25/VIII 61.

⁴²⁾ Div. de foris, lib. 57, 190 и 202—2'.

Сви набројани моменти условљавали су тешње групирање Дубровчана настањених у Турској и стварање одговарајуће територијалне организације.

Групирање Дубровчана у једном одређеном крају настало је фактичким путем, како услед економског значаја тога краја, због чега су и долазили тамо, тако и услед споменутих заједничких потреба дубровачких трговаца који су се настанили и пословали у њему. Још раније, пре но што су настале колоније као одређене правне установе, постојали су њихови зачеци. Њих налазимо напр. у чињеници да су Дубровчани становали скупно у једном крају вароши. Године 1619 прокупачки капелан пише писмо дубровачкој влади у име дубровачких трговаца из Прокупља.⁴³⁾

У првим деценијама XVII века сусрећемо многа писма из којих се види да се дубровачка влада често обраћа дубровачким трговцима настањеним у Прокупљу као једном колективу.

Са развојем дубровачке трговине расле су претходно изложене потребе и наметало се стварање једне званичне дубровачке правне установе, једног теренског органа дубровачке владе у местима где је боравио већи број дубровачких трговаца и где се пословало на велико. Неко је морао на лицу места да замени дубровачке нотаре и канцеларе озваничујући документе; да омогући утврђивање спорног чињеничног стања у ситуацији када је неколико десетина дубровачких трговаца било окупљено на једном месту, далеко од свог правног седишта Дубровника; да поведе рачуна о држању појединаца у односу на интересе целине; да омогући решавање мањих спорова на лицу места.

Све то условило је даљи развој тог фактичког дубровачког колектива који је постојао у Прокупљу и његово претварање у посебну правну установу — колонију.

Како се то одиграло видимо из једног писма колоније упућеног дубровачкој влади у коме се каже, да колонија тражи од сваког Дубровчанина да се придржава конвенције која се налази у књизи колоније а која је начињена од старих трговаца и потврђена од дубровачке владе. Ову конвенцију која се налази у основи колоније називају пактовима наше колоније.⁴⁴⁾

Што се тиче основних функција колоније оне се виде из многобројних аката.

Тако напр. колонија је одржавала везу са дубровачком владом и претстављала њен теренски орган. Она прима на-

⁴³⁾ Acta 51, 1912/24/I 19.

⁴⁴⁾ „Da opsekuaiu conv nzion od libra nasce collone coia-ie uciniena od trgouaza starlex a potuargiena od uasclex prisuietllex gos-ua“ „prestupluuichi suaki dan pate od nasce collone“ — Acta 51, 1904, br. 6, /5/II 38.

редбе од владе, доставља јој тражена документа. По налогу владе она упозорава дужнике да плате своје дугове, уручује судске позиве и врши секвестар робе. Често је и званична пошта поклисара слата посебним куририма од колоније до колоније. Колонија шаље дубровачкој влади све важније политичке вести. Колонија је вршила и контролу над поступцима дубровачких трговаца сходно наредбама дубровачке владе и поклисара. Она саопштава трговцима наредбе владе и одређује казне за њихово неизвршење.

Колонија општи са турским локалним властима. Између осталог, она даје и уобичајене поклоне, из сопствених средстава прикупљених од трговаца, паши, хеџаји (пашин помоћник) и кадији. Када је била у питању заштита права која су произилазила из дубровачких закона одређивани су појединци који су одлазили у меџему да се суде или сведоче, „deputalli ko-che litighat i suiedocitti.“

Колонија се стара о имовини умрлих Дубровчана и извршава налоге старалаца масе (епитропа) и тудора. По налогу владе штити власничка права отсутних лица и удовица и сведочи о томе пред турским судом.

Поред побројаних функција колонија има и извесну чисто судску власт.

Тако напр. она испитује, суди и изриче казну за случајеве крађе, коју касније потврђује дубровачка влада.⁴⁵⁾ Једног Дубровчанина који је био непослушан и тврдоглав и није се хтео покорити одлуци скупа казнили су са 20 батина.⁴⁶⁾ По налогу владе или одобрењу поклисара она одржава судски процес.⁴⁷⁾

Судске функције врши скуп. Он утврђује чињенично стање, оверава веродостојност докумената, пред њима се испитују сведоци и дају изјаве под заклетвом, он одређује лица за вршење извиђаја, води спор и доноси пресуду. Против његове пресуде апеловано је у Дубровник.⁴⁸⁾

⁴⁵⁾ Div. de foris, lib. 88, 37'—38'; Acta 51, 1904/30/VIII 37.

⁴⁶⁾ Div. de foris, lib. 98, 140'—2'.

⁴⁷⁾ „forma proces“ „certifica“ „cini execution“ „sentenciaua“.

⁴⁸⁾ Div. de foris, lib. 46, 234—5'; lib. 59, 110'—13; lib. 90, 111'—14; lib. 95, 235—6'; lib. 98, 140'—2' и 203'; Acta 51, 1912, бр. 5, 5.VII 53; 52, 1930/25/V 57; Con. rog. lib. 101, 120.

Напомињемо да се Прокупачка колонија временом осилила и у појединим случајевима злоупотребљавала своја права, напр. принуђавала трговце да долазе на скуп, вршила секвестар на своју руку, изрицала казне и одмах их примењивала не чекајући да буду потврђене у Дубровнику, што је изазвало интервенције дубровачке владе.

Поред осталог колонија одржава о свом трошку и редован поштански саобраћај.⁴⁹⁾

Колонија се непосредно мешала и у питања трговине. Најинтересантији њен подухват ове врсте десио се 1676 године, када је колонија створила неку врсту картела (а можда и холдинга). Те године колонија је саопштила влади у Дубровнику да је прокупачка колонија као целина откупила све трговачке закључке и да ће убудуће појединци учествовати само у одређеном делу трговине. Колонија је тада тражила да дубровачка влада потврди овај споразум.⁵⁰⁾

Из изложених података о колонији у Прокупљу, видимо да постојање дубровачких трговаца у неком месту, напр. у Лесковцу не значи да је у њему исто тако постојала колонија. Низ података указује на правну и фактичку зависност дубровачких трговаца у Лесковцу од колоније у Прокупљу. Та зависност била је појачана економским и психолошким (верским) моментима.

Најкрупнији дубровачки капитал сконцентрисани су у Прокупљу. Зато се дубровачки трговци из Лесковца појављују као дужници дубровачких трговаца у Прокупљу а не обратно. Усто, пошто су дубровачки каравани и курири ишли из Прокупља, све везе Лесковца са Дубровником ишле су преко овога места.

Што се тиче верског момента, треба нагласити да је у току читавог XVII века, пре стварања и за време постојања

⁴⁹⁾ Ово се најбоље види из писма дубровачке владе од 22 марта 1644 године упућеног колонији: „Da tutte le colonne dei nostri in specie da quelle di Belgradi et Soffia sempre si spediscono i corrieri ordinarij per qua con le lettere di mercanti senza che per tal spesa ui aggravino in minimo li mercanti di intessa colonna poiche essi mercanti comme che ricognoscono la detti colonna in tutti i diritti ordinarij che li toccano devono essere essenti da detta spesa di corrieri“ „ui si ordonna... debbiare fare le dette speditioni di corrieri alle spese proprie di colonna, senza aggrauar in minimo li detti mercanti come pure non sono aggrauati per altre colonne“. (Lett. di Lev. lib. 48,207).

О питању редовног поштанског саобраћаја говоре: Lett. di Lev. lib. 48,206; Div. de foris, lib. 45, 167—8; Acta 51, 1911, br 5 (Novi Pazar 8, VI 53); Div. de foris, lib. 49,6—7; Acta 68, 2089, br. 6/4/XI 51.)

⁵⁰⁾ „Videchi da nasce trgouine u ovom kontornu idu per terra i scetettom nasciom, sa koiu stvar ucinilli-smo megheu nami ugoghiai allitti pogodbu, da dielimo i kupimo recene targouine in compagnia i da ih dielimo, kako po akordu, koi-smo ucinilli megheu nami i svakomu asagnialli suoi dio Od cesa dauame part V. V. ecc. zam posilamo u ovi kapitulationi alliti ugoghiai molechi ecc-ze V V., da biste konspiacialli recene kapitulationi prigledat i stoiechi dobro k0nfermat-ih da niko ne mosce sueuoglit prema gnima buduchi ouo sa obchienu koris od suieh Dubrouciana, koi-se oudi nahodimo“. (Acta 51, 1912, 10/VIII, 1676).

дубровачке колоније у Прокупљу у њему постојао католички капелан.⁵¹⁾

Узмемо ли у обзир да је у Прокупљу постојала и црква, капела св. Петра и Павла како се она назива у документима⁵²⁾, коју је подигао својим легатом Раосав Николић, дубровачки трговац из Лесковца, видимо да је Прокупље било и значајан верски центар.

Напомињемо да се у XVII веку у источном делу наше земље спомињу само четири колоније: Београд, Прокупље, Нови Пазар и Скопље.

III Дубровачки извоз и увоз

Трговина коју су Дубровчани водили у Јужној Србији у XVII веку имала је као и раније извозно увозни карактер. Само се у међувремену изменила њена структура. Док су пре доласка Турака главно место у дубровачком извозу заузимали метали, олово и сребро, у XVII веку они се уопште не појављују. Из Србије се више не извози ни сирово свила, ни крмез, који су некада имали тако велики значај. Читав тадашњи извоз састојао се готово искључиво из неколико сировина животињског порекла, вуне и коже, чији је извоз добио огромне размере, и воска, чији је извоз задржао своје старо место. Све друго отпало је. Ова преоријентација извоза била је условљена како политиком турских власти које су спречавале извоз метала, тако исто и потребама италијанског тржишта, које је изгледа у међувремену развило сопствену производњу сирове свиле.⁵³⁾

Да бисмо добили што потпунији увид у дубровачки извоз у Италију оне робе коју су дубровачки трговци извозили из данашње Србије и Бугарске у XVII веку прегледали

⁵¹⁾ За сада смо успели да утврдимо имена једанаест капелана, који су ту службовали у току XVII века.

Католички свештеник у Прокупљу имао је значајну улогу. У два наша документа из 1584 и 1637 године, као и два друга које је објавио Фермендин из 1584 и 1643 године, он се назива „vicario di Servia, односно in Servia“, што показује да то није био споредан католички свештеник, већ да су се његове верске функције простирале на велики део данашње Србије. (Напомињемо да су Дубровчани сматрали да је Београд у Угарској). Из писма Комуловића из 1584 године видимо, да тај викар опслужује Крушевац, Прокупље и Ниш, посећујући их наизменице. Изгледа, да се тек каснаје, у XVII веку усталио у Прокупљу и примио назив капелана.

Test not lib. 46, 177—7'; Acta, 53, 1935 3/VII, 37); Fermentzin: Acta Bulgariae ecclesiastica, Zag, 1887, str. 145—6; Fermentzin: Acta Bosnae, Zag, 1892, str. 340.

⁵²⁾ Test. n. t. lib. 61, 143'—5'; lib. 62, 163—6).

⁵³⁾ Прелаз од старе структуре дубровачке извозно увозне трговине која је постојала у време средњовековне српске државе на структуру коју налазимо у XVIII веку није извршен одједном. Прве деценије турске оку-

смо рукописне изводе из нотарских и канцелариских књига осигурања, које је начинио Бранимир Трухелка, и установили да је из Дубровника извезено:⁵⁴⁾

	Вуна у врећама	Говеђе коже	Бивоље коже	Бели восак у сандуцима	Жути восак у великим паке- тима (colli grandi)	Кордовани у балама	Крзна у бала- ма (balle di pelami)
1626	6.723	6.212	2.750	45	14	128	21
1627	5.621	21.464	4.019	67	53	74	91
1628	5.302	22.197	2.866	27	29	52	113
1629	2.935	30.501	2.630	67	13	133	94,5

Ако наведене количине вуне изразимо у данашњим мерама, видимо да се годишњи извоз вуне из Дубровника у Италију око 1628 године кретао од 250—600.000 кгр. Године 1626 он је износио око 577.500 кгр.

пације, тј. друга половина XV века, имају особине *прелазног периода*. У то време када се гасио извоз метала услед разних ограничења, забрана и монопола од стране турских власти, Дубровник није ни увозио балканску вуну. (Божин: Дубровник и Турска... стр. 303—4). Привреда италијанских градова и сами дубровачки трговци још се нису били потпуно прилагодили новонасталој ситуацији. Зато се упорно траже разни путеви за извоз метала. Ограничења и забране њиховог извоза смењују се са дозволама, извозом од стране Турака и њиховим кријумчарењем. Тада се српско олово повремено појављује у Дубровнику у већим количинама, да би касније потпуно нестало са овог тржишта. Најкарактеристичнији материјал за тадашњу прелазну структуру извоза пружа у овом чланку већ споменути тефтер дубровачког трговца Радоње Радовчића, из кога се види да је Радоња у време од 1469—73 највише извозио из Јужне Србије различите врсте сирове свиле (svila „tavlia“, „indorada“, svila bojena „chondrach“, „seda mezana“ i „seda bianca“) у укупној тежини преко 856 либри и восак (18 и 1/3 товара), крмез (663 либри), „di biancho Grexo“ (оловни карбонат — преко 87 либара), крагује (143 комада), сребро (преко 39 либара) и старе аспре (преко 24.000 комада).

Да су свила, восак и крмез били најважнија тадашња извозна роба турских провинција види се и из чињенице да су године 1483 Турци увели извозну царину само за ова три артикла, и за олово, чија је трговина била у рукама турске државе.

⁵⁴⁾ У овој анализи ограничили смо се само на основне артикле српског и бугарског извоза као и на оне пошљакe које су биле количински изражене или које су се могле претворити у такве. Поред наведене робе у књигама осигурања спомињу се и многи други извозни артикли као

Мада су дубровачки трговци тада усредсредили своје напоре на извоз сточарских сировина, вуне, коже и воска, они су се једновременно бавили и увозом различите робе, како финалних производа, специјално вунених и свилених тканина, тако исто и извесних артикала којих није било у Србији, као што је на пример со.

Тај двоструки карактер дубровачке трговине био је условљен са више момената. Каравански саобраћај тражио је робне товари у оба правца а извозни трговци налазили су готову робу и друге у Србији тражене производе на пијацама на којима су пласирали српске сировине, у Дубровнику и Италији. Усто је на тржишту у Србији постојала велика тражња извесних артикала. Турски феудалци, чиновништво и богатије градско становништво, челебије и гдекоји чорбација тражили су квалитетне тканине иностраног порекла.

Тако су Дубровчани који су се бавили извозом вуне били не само снабдевачи италијанских мануфактура потребним сировинама већ и продавци њихових производа од те исте вуне, свите и кариђије. Пошто је експорт вуне био сезонски и кампањски посао, то су дубровачки трговци настањени у Србији стекли у увозној трговини не само допунске зараде већ и могућност пословања у току целе године. Тако су настали дубровачки дућани које сусрећемо не само у Београду, већ и у Прокупљу, Новом Пазару, Крушевцу и Лесковцу.⁵⁵⁾

Пређимо на приказ дубровачке извозно увозне трговине у Прокупљу.

Главни предмет дубровачког извоза из Прокупља била је вуна. Готово сви документи који говоре о трговачким пословима Дубровчана настањених у Прокупљу спомињу извоз вуне. Зато се и нећемо задржавати на појединачним подацима, већ ћемо се само осврнути на удео браће Мили, крупних дубровачких трговаца из Прокупља, у целокупном дубровачком извозу вуне за Италију. Из књига осигурања видимо да су браћа Мили извезли у Ита-

што су: јареће коже (*PELLI DE BECHINE*), усољена риба (*BARILI DI SARDELLI*), бакарне пећи (*FORNELLI DI RAME*), пшеница, кукуруз, просо и друге житарице, уље и др.

Усто треба напоменути да су у књигама постојале и неодређене количине артикала прве врсте, а несумњиво и неосигурана роба која није ушла у њих, те је обим извоза нешто умањен.

Извори: (*Sicurta di notaria lib. 55; Sicurta e nolli canc. lib. 54 i 56*).

⁵⁵⁾ Треба подвући да двострана извозно увозна пословања дубровачких трговаца, а нарочито оних који су били настањени у Прокупљу и трговали углавном вуном и вуненим тканинама, потсећају на каснију извозно увозну специјализацију лесковачких трговаца који су извозили у жарину а увозили гајтан и сукно.

лију 1626 године 1.276 врећа вуне, тј. готово 110.000 кгр вуне, што претставља преко $\frac{1}{5}$ тј. 21,5% целокупног дубровачког извоза ове робе. Удео три главне прокупачке компаније износио је 2120 врећа, тј. 31% целокупног дубровачког извоза.

Колики је био значај вуне за дубровачке трговце у Прокупљу видимо не само по томе што у безброј случајева сусрећемо у задужницама (облигацијама) и другим документима да се исплата дугова и осталих потраживања предвиђа и врши у вуни, већ и по томе што се у вуни плаћају и киреје за куће, дућане и винограде⁵⁶⁾, а у неким случајевима исплаћује се у вуни и куповна цена куће или земље⁵⁷⁾.

Овако широка употреба вуне као средства плаћања произилазила је из тога, што је ова главна извозна роба цењена више и од самог новца, пошто је садржавала зараду.

Што се тиче извоза кожа, то су углавном биле говеђе и бивоље коже. Тако напр. Матко Ивановић шаље у Дубровник 276 говеђих и 170 бивољих кожа⁵⁸⁾.

Сасвим изузетно појављују се и мале количине кордована (прерађена овчија или козија кожа⁵⁹⁾).

Да су из Прокупља извожене знатне количине воска видимо из неколико докумената. Тако напр. у једном документу спомиње се 1.170 турских ока жутога воска, а у другом осам товара (ttra) у вредности од 709,3 дуката⁶⁰⁾. Браћа Мили извезли су у Венецију 1627 године 20 бала воска⁶¹⁾. Очеvidно је да су десетине хиљада италијанских цркава услед своје велике потрошње нужно морале да се снабдевају воском и из Србије.

У то време постојала је извесна извозна специјализација појединих делова балканског тржишта Област највеће производње и извоза вуне налазила се у зони Прокупља и Косова, али је знатан био и извоз из данашњег Санџака, Скопља и Бугарске. Коже су извожене највише из Бугарске и Добруџе и из Северне Србије и Угаске преко Београда⁶²⁾.

⁵⁶⁾ Div. de foris, lib. 62, 206—7; lib. 73, 223—3; lib. 90, 111—14; lib. 96, 126—7.

⁵⁷⁾ Test. not. lib. 61, 143—5; Div. de foris, lib. 76, 225—6; lib. 116, 69.

⁵⁸⁾ Div. de foris, lib. 50, 230—31.

⁵⁹⁾ Div. de foris, lib. 45, 167—8.

⁶⁰⁾ Div. de foris, lib. 92, 1; lib. 49, 370—4.

⁶¹⁾ Регеста из споменутих књига осигурања.

⁶²⁾ Тако напр. једна дубровачка трговачка фирма из Београда „Marino Gio di Nale e fratelli“, која је пословала са Софијом, Бјелином, Кањижом, Темишваром и Прокупљем и увезла од јесени 1619 до лета 1622 године 565 топа кариџије, 84 топа венецијанске чоје, 200 ока шећера и

Да је Прокупље био главни центар извозне трговине вуном видимо из више докумената. Тако напр. године 1638 дубровачки трговци из Прокупља, Приштине, Новог Пазара и Београда заинтересовани за косовску вуну склопили су споразум у Прокупљу и унели га у књигу колоније, да неће више давати Трепчанима новац за откуп вуне⁶³).

Кад су дубровачки трговци у Србији који су трговали вуном добили одлуку већа умољених да се сакупе и утврде јединствену цену за откуп вуне, тај је састанак одржан у Прокупљу где су дошли не само дубровачки трговци из овога краја већ и они из Новог Пазара⁶⁴).

737 лаката атласа коју је робу продала за 2,436.918 аспри, извезла је само из Софије 5956 кожа, а из других и неодређених места 773 коже и 2000 кордована. Ова фирма извезла је тада из Прокупља око 11060 ока вуне и 1851 оку жутога воска. То је био њен једини извоз ова два артикла. (Div. de foris lib. 45, 237'—46').

Из једног документа кога наводи Саказов видимо да је око 1646 године извожено из Софије годишње 10—12.000 говеђих кожа, у чему је дубровачка колонија учествовала са 5—6.000 и око 2.000 биволских кожа. (Acta XVII, 90, 2219, Софија, VIII, 1646) — Саказов: Стопанските врски между Дубровник и Блгарија през XVI и XVII стол. Софија, 1929, стр. 120. У истој књизи Саказов каже да су Дубровчани извозили из Бугарске углавном коже а мало вуне и воска. (Исти извор стр. 114).

Године 1614 Јакомо Бенки, дубровачки трговац из Софије послао је у Анкону у једној јединој пошиљци 4.151 говеђу и бивољу кожу. (Div. de foris, lib. 30, 206—6').

Мада путник Науес спомиње да су београдски трговци куповали кожу, вуну и восак (Рад Југ. Академије 129, стр. 57), нама изгледа да је њихов главни извозни артикал била кожа. У периоду од 1521—71 године, за који је објављена дубровачка архивска грађа о Београду, уопште се не помиње никакав извоз вуне. Нама изгледа да су у XVII столећу београдски трговци само учествовали у експорту јужносрбијанске вуне. Погледамо ли данашњи распоред нашег овчарства видимо да је оно и данас концентрисано на југоистоку наше земље где се налазе и пространи пашњаци на заобљеним Родопским планинама. Са кожом стоји сасвим другојачије.

Само једна једина дубровачка компанија извезла је из Београда за две и по године од 1627 до 1630 6.768 кожа, углавном говеђих. (Div. de foris, lib. 49, 209').

Напомињемо да су на италијанском тржишту коже извожене са Балкана биле познате као „cori bovini di Grecia“, „cori bovini d'Ungaria“, „cori salati di Soffia“, „cuori bovini seccatini di Belgradi“, „cori secchi di Ungaria“, „cuori schiaui“, „cuori schiaui di Belgradi“ и „cuori bufalli“. Само на једном броду уоварено је у Дубровнику 4.341 говеђа кожа поред кордована, вуне, воска и друге робе. (Div. de foris, lib. 49, 91—100).

⁶³) „Biisci ucinili jednu part sui targouzi interesani uune kosousche j-stengali-e na libro od naxe kolone prochupsche...“ „Adi 5 ottobre 1638 in Prochuple.

Biisci se skupili targouzi prochupski, biograzchi i nouo-pasarschi (i pristeuachi, kol targuifu uunam u oulex stranax...“ Acta 51, 1905, (23/XI 38) и два прилога од 5/XI 38 и 6/X 37; 51, 1904, (1/VII 37).

⁶⁴) Acta 51, 1905, (15/V 1674); 51, 1906, бр. 4, (19/V 1674); 51, 1904, 3/VII 1674); 51, 1910, бр. 4 (Нови Пазар 4/VII 1674); Lett. di Lev. lib. 63, 58-8).

Да је Прокупље био велики центар трговине вуном видимо и по томе што су трговци из Рисна и Сарајева покушавали да набављају преко Дубровчана вуну и коже из Прокупља⁶⁵).

Дубровачки документи који нам пружају податке о извозу сточарских сировина великог обима, једновременно нам говоре и о знатној развијености сточарства и пчеларства у тадашњој Србији, а посебно у Јужном Поморављу. Пошто једна овца може да да годишње 1, 2 кгр. вуне, једна старинска кошница по Нед. Дивцу 1, 5 кгр. воска, а број заклане стоке, тј. број добијених кожа је само израз њиховог годишњег прираштаја, то се из наведених података о извозу лако добије слика о бројности стоке. Ако при томе узмемо у обзир и унутрашњу потрошњу и за данашње схватање тадашњу релативно слабу настањеност Србије, добијамо верну претставу о великој развијености сточарства.

Несумњиво је да је и сам дубровачки извоз сточарских сировина јако утицао на развитак сточарства, и изазвао повећану производњу сировина намењених продаји, а специјално условио знатан развитак свчарства, пошто је производња вуне потпуно неовисна од клања оваца, док је испорука коже и воска повезана са унутрашњом потрошњом меса и меда.

Пређимо на питање увозне робе.

Из неколико сачуваних књига ђумрука из XVII века⁶⁶) видимо да су дубровачки трговци који су пословали у Прокупљу увозили дебље вунене тканине укрштеног ткања и средње каквоће „carigie“ (царинска тарифа по комаду 10 аспри), астрахан (foldre di agnieli pere) и неке врсте танке луксузне вунене чоје — свите (panni: paunpazo (виолет, боје пауновог перја), incornato (боје људске коже), festechino (боје лешњика), scarlatino (јарко црвене боје), verde (зелено), stameti, colorato (царинска тарифа по комаду 40—60 аспри), а појављују се и „damascho“ (дамаст), и rasi (атлас). У тим књигама нашли смо да су дубровачки трговци слали пут Јужне Србије и Бугарске (trasse per Servia) и следећу робу: rasa inglese, rascetta inglese, rasa Raugca, rasca di Londra, rascia Fabiana, panni di Londra, panni d' Ascoli, panni Paduani, panni Metelicha, panni Cusci, panni Fabriani, drapi di seta (свилену робу), veluto (сомот), lama con oro (златом проткана пантљика), carigie ragusei, „perpetuani“ (продавани по комаду), „тапа“, (продавана по тежини) итд. Најважнија увозна роба биле су кариџије од којих је према књигама ђумрука из 1635 и 1636 послато пут Јужне Србије и Бугарске 1878, односно 1809 топа⁶⁷).

⁶⁵) Acta 91, 1233, бр. 12 (27/IX 1678).

⁶⁶) Серија XLII, lib. 5, 6 и 7.

⁶⁷) Да су Дубровчани увозили у Јужно Поморавље танку и фињу чоју, тако звану свиту и друге скупocene тканине, напр. свилени дамаст

У документима из самог Прокупља од увозне робе најчешће се сусреће свита млетачка и кариђија. Да бисмо добили детаљнији преглед вунених тканина различитих врста и дезена и свила „*pannini di diverse sorte e colori e sede*“, које се спомињу у тим документима доносимо све специфичне податке о њима. Тако се спомињу следеће врсте и дезени свите: „*mor*“ (затворено плава), „*verde scuro*“ (затворено зелена), „*selenica raunaze*“, „*zagueno*“, „*meneuisc*“, (плавкасто), „*svia mletacka*“ (чоја отворено црвене боје), „*panni stametti*“, „*panni d' Ascoli*“, а од осталих тканина „*sumesc*“ (кумаш, свилена или полусвилена тканина за женске хаљине са дуплим лицем), „*ciletta mletacka*“, „*lagninerd carigia*“, „*charigia di Londra*“, „*altmis celeta*“, „*rasca*“, „*rascetta*“, „*rascia turchina*“, „*rascia od Bergama*“, „*rascetta di Bergamo*“, „*gasa fiorentinskiah od raunnazza*“⁶⁹).

Поред вунених и свилених тканина од увозних артик ла спомињу се у два документа и веће количине соли⁶⁹).

Поред наведене извозне и увозне робе Дубровчани су трговали и другим артиклима. Тако напр. спомињу се кожуси, коже од лисица, „*haage*“ (које нисмо могли да одредимо) и ужад⁷⁰), а исто и вино и ракија месне производње⁷¹).

Осврнимо се на пословне везе ван Јужног Поморавља дубровачких трговаца настањених у Прокупљу.

украшен златом, већ на крају XV и на почетку XVI века видимо из једног документа из 1498 год. који каже да је један трговац настањен у Пироту примио 16 топа беронске чоје (Div. not. lib. 78, 105'—06') и из потврде Николе Дмитровића, дубровачког трговца настањеног у Нишу где се каже да је он 1505 године добио 30 топа „*фиерентина*“ (флорентинска чоја), 60 лаката „*бишкватра*“, 17 лаката дубровачке чоје, 2 „*шивених чоха венетика*“ (венедијанска чоја) и 29 турских лаката „*дамашкина са златом црвена*“ (Div. sanc. 1505, 99 — Стојановић Љ: Старе српске повеље и писма II, стр. 454—5).

⁶⁹ Div. de foris, lib. 32, 125'; lib. 45, 167—8'; lib. 47, 92'—4; lib. 49, 357—60; lib. 53, 46—50; lib. 58, 311'—12'; lib. 94, 164—6' и 2 7—8; Lib. 97, 79'—80; lib. 101, 253—4; lib. 106, 234; lib. 107, 46'—7 и 198'—9; lib. 112, 99'—100'; Test. not. lib. 61, 143'—5'; Acta XVII 2234 бр. 23 (7/VIII, 41); Cit. lib. 5, 73—3'.

Напомињемо да раша или рашета није просто сељачко сукно домаће израде како то тврде неки истраживачи дубровачког архива. Цена рашете прелази 39 дуката за један топ. (Cit de foris, lib. 5, 73—3'). Помињање бергамске и лондонске раше исто тако искључује наведену тврдњу. Изгледа, да се ради о танкој вуненој материји која је служила за женске хаљине. Од ње су постојале не само скупе фабричке врсте, већ и простије врсте домаће израде. (Старине 13,88).

⁶⁹ У првом од њих један дубровачки трговац уступа другоме на име узете робе 12 кола соли (око 8 150 kgr), а у инвентару заоставштине трећег Дубровчанина сусрећемо 1400 ока соли — Div. de foris, lib. 97, 79'—80; lib. 56, 98—101'.

⁷⁰ Test. not. lib. 61, 143'—5'.

⁷¹ Div de foris lib. 40, 184'—3'; lib. 89, 131—1'; lib. 97, 87'—90; lib. 106, 176—7).

Дубровачки трговци из Прокупља редовно тргују са италијанским градовима Венецијом, Анконом и Барлетом⁷²⁾. Преко тих градова пласиране су српске извозне сировине по целој Италији, а специјално у Рим, Флоренцију, Пезару, Мантову, Парму, Кремону, Бергамо, Милано, Марку, Падову, Верону, Сенигалију, Асколи, Перуђу, Метелику, Фабриано, Фано и друге италијанске градове који су били повезани са прве две луке⁷³⁾.

Дубровчани настањени у Прокупљу купавали су извозну робу и на околним тржиштима. У обрачуну колонијалног доприноса „*ratatione*“ који су дубровачки трговци из Софије послали кнезу и влади дубровачкој октобра 1629 године види се да су дубровачки трговци из Прокупља извезли из Софије 1628 године око 4.200 говеђих и бивољих кожа пошто имају да плате 15.000 аспри споменутог доприноса^{73а)}. Најчешће се сусрећу трговачке трансакције између Дубровчана настањених у Прокупљу и Новом Пазару.

Дубровачки трговци у Прокупљу послују не само са споменутим италијанским градовима и Новим Пазаром, већ и

⁷²⁾ Тако напр. из инвентара компаније браће Глеђевих која је пословала у Прокупљу и имала у њему многе куће, дућане и винограде видимо да они дугују 1320 дуката „*Dionisu Giorgiu*“ у Венецији, а 2408 дуката „*Zuzzer i Natalij*“ у Анкони. Истовремено они су потраживали новац за 1197 комада говеђих кожа и 102 вреће вуне од „*Zuzzeri i Natalij*“ у Анкони; 30 бивоље коже и 122 вреће вуне од *Giorgioria* у Венецији; 42 бивоље коже од „*Mattel i Kos i*“ у Барлети и 130 врећа вуне од *Zuzese* у Венецији. — *Div. de foris*, lib. 42, 289—91.

Из обрачуна компаније Матка Ивановића и Луке Петровића видимо да имају 340 врећа вуне и 170 говеђих кожа код „*Pierizza e Dondina*“ у Анкони. — *Div. de foris*, lib. 50, 194—196.

Из преписке браће Мили видимо да су слали вуну „*Pierizzi e Dondini*“ у Анкону и „*Simatu Vicenti*“, „*Zuzori i*“, „*Dionisu*“ у Венецију. Поред тога они су слали коже истом Дондину и „*Zuzori i Natali*“ у Анкону, кордоване реченом Симату а восак Дионису. Од Диониса и Симата куповали су свиту. (*Div. de foris*, lib. 44, 173—5; lib. 45, 165—8). Из рукописних регеста књига осигурања утврдили смо да су три крупне прокупачке трговачке компаније слале 1626 године робу на осам различитих фирми у Венецију и на седам у Анкону. Само браћа Мили имали су такву везу са шест различитих фирми из Венеције и пет из Анконе. У највећем броју случајева то су били Дубровчани настањени у тим градовима, који су у погледу дубровачке увозно извозне трговине играли у Италији улогу сличну оној коју су са друге стране имали дубровачки трговци настањени на Балкану.

⁷³⁾ Упоредити: Старине XXXI, 284.

^{73а)} *Acta* 51, 1905.

Из споменутог писма види се да су сами дубровачки трговци из Софије извезли те године 29.560 говеђих и 5.865 бивољих кожа. Додамо ли 8.200 говеђих и 560 бивољих кожа које су ови трговци купили 1628 а експедовали 1629 године као и коже набављене од прокупачких трговаца видимо да је дубровачки извоз из Софије 1628 године износио око 48.500 говеђих и бивољих кожа.

са Београдом⁷⁴⁾, Лондоном⁷⁵⁾, Софијом⁷⁶⁾, Скопљем⁷⁷⁾, Солуном⁷⁸⁾. Понекад они набављају вунене тканине чак из Лондона. Тако напр. браћа Мили купили су 55 топа кариџије од „Salondrini i Burlamači s Londre“⁷⁹⁾. Бошко Мили, један од најкрупнијих прокупачких трговаца, лично, је путовао у Софију и Млетке⁸⁰⁾.

Дубровачка трговина у Јужном Поморављу била је трговина великих размера не само по величини укупног извоза већ и по формираним капиталима. Оставимо ли по страни ситне дубровачке трговце који су се углавном бавили локалном препродајом или радили на проценат за рачун крупних трговаца у Дубровнику, видимо да је највећи део дубровачких трговаца пословао на велико, располажући знатним капиталом. Најчешће су наступале такозване компаније, тј. ортаклуци два или више трговаца, склопљени на одређено време, од којих је обично један имао седиште у Дубровнику а други на терену пословања. Мада су ортаци са терена обично наступали са мањим, а изузетно и са готово никаквим капиталом, по правилу је сваки од њих улагао у ортаклук знатне новчане износе. Као пример великих капитала са којима се пословало у Јужном Поморављу навешћемо следеће случајеве: Иван Стиепановић трговац из Прокупља унео је као свој део у компанију 6 030 дуката⁸¹⁾. Компанија Матка Ивановића из Прокупља и Луке Петровића из Дубровника извезла је за две године у Анкону 840, а у Млетке 65 врећа вуне, продала у Дубровнику 50 врећа вуне, 8 товара воска, 319 бивољих кожа и извезла у Анкону 194 говеће коже. Само вуна коју је она извезла из Прокупља изнела је 1628 године 475 врећа, а 1629 године 496 врећа тј. око 41.000 односно 42.500 кгр⁸²⁾. Марко Стијепана Глеђевића из Прокупља и његов брат Антун Мартина Глеђевића из Дубровника стварају 1620 године компанију са капиталом од 11.052 дуката, поред 600 дуката несигурне вересије⁸³⁾. Браћа Мили, крупни дубровачки трговци из Прокупља стварају компанију 1630 године и улажу капитал у износу од 25.472 дуката⁸⁴⁾.

⁷⁴⁾ Div. de foris, lib. 42, 289'—91; lib. 44, 173'—5

⁷⁵⁾ Test. not. lib. 54, 226'—7'; Div. de foris, lib. 45, 5—6

⁷⁶⁾ Div. de foris, lib. 49, 370'—374; lib. 27, 75; Deb. not. lib. 97, 135'; Test. not. lib. 52, 243—1.

⁷⁷⁾ Div. de foris, lib. 97, 74—5', lib. 122, 84'—86', lib. 98, 140'—2' lib. 97, 181'—3 i 288'—9.

⁷⁸⁾ Div. de foris, lib. 98, 256—6', lib. 97, 291'—2.

⁷⁹⁾ Div. de foris, lib. 44, 173'—5, lib. 45, 1—4'.

⁸⁰⁾ Test. not. lib. 61, 143'—145'.

⁸¹⁾ Test. not. lib. 62, 163—6.

⁸²⁾ Div. de foris, lib. 49, 370'—74.

⁸³⁾ Div. de foris, lib. 42, 284—9.

⁸⁴⁾ Div. de foris, lib. 53, 46—50.

Задржимо се на пословним везама дубровачких трговаца настањених у Прокупљу са околним местима. Ти трговци не само да су пословали са свим знатнијим местима западног дела Јужног Поморавља, од Крушевца до Лесковца, они су услед извоза сточарских производа ступали у непосредну везу са произвођачима са села, и тиме се повезали са највећим бројем села из тога краја. Да су дубровачки трговци били тесно повезани са селом, сведоче подаци о такозваној вересији, која је највећим делом настајала услед неке врсте капарисања будуће стриже, тј. давања кредита непосредним произвођачима, који су га отплаћивали лифериацијом вуне по тржишној цени.

Да би се добила претстава о овој врсти дубровачког пословања, задржаћемо се на вересији браће Мили. Ова, по нашој процени најбогатија трговачка компанија из Прокупља имала је 1637 године, у време смрти Бошка Мили, поред 215.596 аспри примања на основу 20 задужница, углавном од дубровачких трговаца, и примања на основу два путна дневника (*strazazza*) и једног трговачког тефтера⁸⁵), углавном од месног турског и хришћанског становништва. Ова последња вересија износила је 735.230 аспри тј. 6.127 дуката. Браћа Мили имали су дужнике не само у Новом Пазару, Вучитрну, Трепци, Софији, Ђипровцу, Лесковцу, Нишу, Приштини, Крушевцу, Прокупљу, Куршумлији и Житорађи већ и у 176 села из зоне Лаба, Копаника, Куршумлије, Прокупља, Мрамора, Житорађе, Јастрепца и сл., у свему из око 188 места.

За сада ћемо се задржати само на дужницима из лесковачког краја. Поред Дубровчанина Михајла Петровића који дугује 997 аспри, а на кога се осврћемо касније, међу дужницима из Лесковца налазе се: Јања крчмар, 3.900 аспри, „*Sciaih-aga Alaj begov sin*“, 400 аспри, Омер чаушев син, 9.305 аспри, „*Paia Arnaut od Gliebari* (Лебане?) i od Gliescuza“, 80 аспри, чауш што је држао вашар у Лесковцу, 2.900 аспри и Станислав, дошљак, 50 аспри, у свему 17.632 аспре, тј. око 148 дуката.

Од лесковачких сељака спомињу се: Поснан из Тудоровца (Тодоровца), 256 аспри; Алиа из Остатоваца (Статовац), 140 аспри, Паво овчар из Тарњана (Трњане), 60 аспри; Неда од Тудоровца, 216 аспри; Миладиен из Остатоваца, 175 аспри; Илма кнез из Бадаца, 20 аспри; Маринко из Бадаца, 50 аспри; Маринко из Тудоровца, 60 аспри; Лала из Тудоровца, 200 аспри; Сава из „*Tinchouza*“ (Синковца), 165 аспри; Јездимир из Бадаца, 400 аспри; „*Carac-Alia*“ из Тарњана више Бадаца, 800 аспри; Вуја из Шиловаца и Медвење (Шилово и Медвеђа), 110 аспри; Пејо из Бадаца, 483 аспри; Славко из

⁸⁵) Div. de foris, lib. 58, 261'—2.

Остатоваца, 150 аспри и Тома из Батинаца у Пустој Рици, 68 аспри⁸⁶).

Да бисмо показали тачност наших основних закључака и излагања о значају Прокупља у XVII веку, доносимо опис овога града из 1626 године, који нам је оставио посланик француског краља Des Hayes de Courmenin. За ово место, које он назива великим градом „grand bourg“, Hayes каже: „Сав трговачки промет овог града налази се у рукама Дубровчана исто тако као и онај у Новом Пазару (Igri Basar), овде они купују коже, вуну и восак које односе у Италију“⁸⁷).

VI. ДУБРОВАЧКИ АРХИВСКИ ПОДАЦИ О ЛЕСКОВЦУ

Дубровачки трговци нарочито су се окупљали у Лесковцу за време великог јесењег вашара, једног од начувених балканских вашара у XVII и XVIII веку.⁸⁸ Тај величанствени вашар (superbissimo fiero) који је трајао 15 пуних дана, како то каже надбискуп Петар у свом извештају Ватикану⁸⁹) помињу не само турски географ Хаџи Калфа Му-

⁸⁶) Имена лица и села донета су фонетички.

Задржимо се на последњем податку. Помен о Пустој Рици из 1637 године показује да је ово име старије но што се до сад мислило. Овај нов податак искључује везивање тог имена за сеобу под Чарнојевићем, у време Пиколоминијевог похода, 1690 године. Што се тиче Батина, ово село више не постоји, али се тако зове поток који се спушта од Кара и иде крај Косанчића. Према томе ово је село било, по својој прилици, на месту данашњег Косанчића.

Напомињемо да се Тодоровца, Трњане, Сивковце као и мистериозни Бадац више Тодоровца нигде не сусрећу на линији Копаоник—Житораја, ни на генералштабним картама, ни у попису села код Милићевића.

Што се тиче Остатоваца, овај облик имена још увек се чује код старијих људи „иа Остатовицу“.

Сви подаци о вересији браће Мили узети су из непотпуних преписа ове вересије које је начинио Бранимир Трухелка. Оригинални докуменат, који претставља од некакве комисије верификовани попис споменутих дужника, упоређен са „либром Николином“ и две споменуте путне књиге, нисмо могли да нађемо у Дубровачкој архиви. Није искључено да се он још увек налази у власништву неке старе дубровачке породице. Његову аутентичност потврђује кратак извод из тога списка који смо нашли у Div. de foris, lib. 57, 277—8.

⁸⁷) Споменик XXXVII, стр. 95—6.

Да бисмо употпунили слику о тадашњем значају Прокупља довели смо и обавештења из 1621 године, која Des Hayes пружа о Нишу. За њега он каже, да је то мала варош, „petite ville“ у којој живе тимарске спахије, јаничари и Портине спахије које су ту гарнизиране. Више путописаца из XVI века као и Венери са почетка XVII говоре о томе да је Ниш тада спао на ранг већег села или варошице. (Рад, 49, 121; 56, 214; 62, 72; 71, 26—8; 100, 131; 112, 180; 116, 50; 129, 31; 130, 143.)

⁸⁸) За допунске податке о овом вашару видети: Димитријевић Сергије: Градска привреда старог Лесковца, Лесковац 1952, стр 9—10.

⁸⁹) Радонић Јован: Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века, Београд, 1950, стр. 374.

стафа Бен Абдала— „Патиб Челебија“⁹⁰⁾ и познати енглески путник доктор медицине лондонског универзитета, члан краљевског енглеског научног друштва и редовни лекар енглеског краља Едвард Браун, обз из XVII века, већ и мостарац Абдулах Хуремовић који у свом попису кадилука начињеном 1745 године, на читавој територији данашње Југославије спомиње једино овај „велики годишњи вашар“, који се „овде састаје у августу.“⁹¹⁾

Како је тада изгледао лесковачки вашар можемо закључити по причању доктора Брауна који каже: „Неколико смо пута имали прилику да видимо турске панађуре. Они их обично држе на каквом пространом месту, које је ограђено и подељено на улице и проласке према различитој роби која се продаје на панађуру. Ту се може наћи свакојаких ткања и других ствари, врло различитих од оних који се код нас продају. Има и свакојаке свирке која је прилично забављала иако је веома слаба. Први смо такав панађур видели у Лесковцу...“ Говорећи о самом лесковачком вашару из 1669 године он каже да је „држан на широкој затвореној пијаци и било је на њему много народа.“⁹²⁾

Из два дубровачка документа која садрже изјаве присутних дубровачких трговаца поводом случаја који се године 1644 десио на лесковачком вашару⁹³⁾ видимо да је те године на лесковачком вашару било доста дубровачких трговаца, а да је поред њих било и Јевреја из Софије. У првом документу три дубровачка трговца Матео Бући, Марко Мелен и Марин Николић изјављују да су били присутни када је Марин Ђулиани, који је дошао из Прокупља и ушао у вашариште, дошао пред један дубровачки дућан.⁹⁴⁾

У другом споменути власник дућана и још један дубровачки трговац Antonio di Marino потврђују да је речени Марин тада био малтретиран у Лесковцу „od sciudela Soffialinskiah.“ Поред ова два документа сачињена у Лесковцу 9 и 17 септембра 1644 године, постоји и трећи документ написан на лесковачком вашару.⁹⁵⁾ То је дубровачка задуг-

⁹⁰⁾ Споменик СКА XVIII стр. 62.

⁹¹⁾ Гласник земаљског музеја у Сарајеву, LIV, 352.

⁹²⁾ Споменик СКА IX стр. 39 и оригиналан текст из 1673 год. стр. 43, за други пасус; Гласник историског друштва у Новом Саду, књ. VI—VII.

⁹³⁾ Div. de foris, lib. 69, 66'—67' и 67'—68

⁹⁴⁾ „Netom ullese u Panaghiur... i doghie pred dogagniu gna Jacoba Bosidaro“.

Да ли је то био сталан дућан или привремена бзрака инсталирана на вашаришту не бисмо могли рећи са сигурношћу, пошто има могућности да је вашар држан у самом граду, јер Браун говори о затвореној пијаци „enclosed Place“, што би могао да буде градски трг.

⁹⁵⁾ Div. de foris, lib. 69, 67'—68.

жница датирана 15 септембра 1631 године у Лесковцу, у којој Јаков Божидаревић потврђује да је узео од Николе Мили 30.000 аспри које је исплатио Ивану Глеђевићу наиме дуга ради кога га је овај дао затворити од стране кадије.⁹⁶⁾ Никола Мили је један од браће чланова трговачке компаније која је кредитирала са 2900 аспри чауша, који је држао лесковачки вашар,⁹⁷⁾ тј. био по свој прилици закупац вашарских прихода.

Лесковачки вашар спомиње и један дубровачки докуменат из 1685 године. Тада је једна дубровачка трговачка компанија склопила у Прокупљу споразум са дубровачким трговцем Марком Парвиением по коме се овај обавеза да им за рачун уступљене вересије у износу од 3313 талира у току три године шаље вуне одређене вредности. По том споразуму компанија је имала да прими вуну не само на рачун предвиђеног директног компензационог износа од 2500 талира већ и на рачун трију нових годишњих уплата од по 1000 талира. За уплату ове суме за следеће две године била су предвиђена три рока „*prid panagiur Lieskovacki*“ талира 300, исто толико о Божићу и 400 талира о Ђурђев дану.⁹⁸⁾

Овај докуменат указује да је лесковачки вашар имао врло велики значај за дубровачке трговце у Прокупљу. Да им овај вашар није био ближе познат, да он није имао за њих важност, зар би они употребили време његовог одржавања као термин за споменуту исплату, зар би га изједначили са тада опште познатим датумима Божића и Ђурђев дана? Зар би Дубровчани који су били ватрени католици ставили тако лако овај вашар на место „Мале Госпе“ која пада у то време? Није искључено да избор овог термина има још један допунски значај. Изгледа да је Парвиениу био потребан тај новац пред лесковачки вашар зато, што су дубровачки трговци уобичавали склапати на вашарима уговоре о испоруци вуне са произвођачима из околине. Како би иначе они успостављали везе са стотинама ситних произвођача разбацаних по различитим селима, који се сусрећу у списковима дужника?

Дубровачки трговци не само да су повремено долазили у Лесковац, већ су неки од њих и дуже боравили у њему, а неколицина су се и стално настанили. Зато сусрећемо по-

⁹⁶⁾ Браћа Мили спадају у ред најкрупнијих дубровачких трговаца који су пословали у Јужном Поморављу. Зато није никакво чудо да је Никола Мили имао тада при себи, а преко својих потреба 30.000 аспри, тј. 250 дуката у готову.

⁹⁷⁾ „*Ciausc seto derxa panaghiur od Lieskovza*“ — Вересија браће Мили.

⁹⁸⁾ Div. de foris, lib. 119, 188'—190.

датке о дубровачким трговцима који поседују куће, дућане и винограде у Лесковцу или носе назив трговац из Лесковца „mercator di Lieskovaz.“ Ове податке изнећемо хронолошким редом.

Први настањени дубровачки трговац за кога знамо био је *Илија Влахучић*, „...mercatori di Gliescouaz“ коме Веће умољених издаја 11 августа 1571 године дозволу („dando licentiam“) да може отпловати у Лесковац у вези са својом трговином.⁹⁹⁾ Други је *Андреа Луџић* који је записан између 1577 и 1581 године у Матрикули братства св. Лазара, угледне корпорације трговаца који су пословали са Левантом, као „Andrea Lucich mercante de Liescovaz.“¹⁰⁰⁾ Године 1606 два документа спомињу *Раосава Николића* који је трговао у Лесковцу.¹⁰¹⁾ Овај богати трговац који је имао 1200 дуката у Дубровнику, који је у свом тестаменту оставио поред имања намењеног наследницима и легате у износу од 54.640 аспри тј. 455 дуката, имао је и дућан у Лесковцу, који је после његове смрти продан за рачун наследника за 51 дукат и 15 динара. Пред своју смрт, кад се разболео, начинио је писмену изјаву да је дужан господину *Луџи и Виџензу Ивановићу* „brattienzem tergovzem od ovoga pasara“ 7287 аспри.¹⁰²⁾ У уговору из 1620 године о обнављању трговачке компаније између браће Марка и Антуна Глеђевића, *Анђун Мартина Глеђевића* уноси поред куће и неколико дућана и винограда у Прокупљу и два дућана са намештајем у Лесковцу, у вредности од 100 дуката.¹⁰³⁾ У документу из 1638 године, међу старим дужницима богатих прокупачких дубровачких трговаца браће Мили, налазимо и дубровачког трговца *Михаила Петровића* из Лесковца, који дугује 997 аспри.¹⁰⁴⁾ У два документа из 1645 и 1646 године спомиње се *Марин Николић* „mercator de Liescouaz“.¹⁰⁵⁾ У документу који носи датум 18 август 1648 у Лесковцу, *Марин Николић* оставља на чување двојици својих момака кућу, виноград, покућје и чоју у вредности од 29294 аспре.¹⁰⁶⁾ У документу од 28 априла 1649 године *Иван Мићић* трговац из Лесковца¹⁰⁷⁾ и *Петар Бјелокосић* који је живео у Дубровнику, ликвидирају трговачку компанију коју су раније створили. У том документу они су изјавили да су кућа, дућан

⁹⁹⁾ Cons Rogat., lib. 60, 181.

¹⁰⁰⁾ Serija XVII (2), lib. 3 Capitulo maggiore Conf. di St. Laz, crp. 50

¹⁰¹⁾ „coie targovao u Liscozu“. „coie targovao u Gliescovzu“.

¹⁰²⁾ Div. de foris, lib. 15, 287; Test not. lib. 53, 16-16'.

¹⁰³⁾ „u Gliescouzu dute dogagnie s pochuchiem“ (Div. de foris, lib. 42, 289'-291).

¹⁰⁴⁾ Mihailo Petrouich od Gliescouza“ (Div. de foris, lib. 57, 227-228).

¹⁰⁵⁾ Pacta mat lib. 42 89'. Deb. not. lib. 97. 20'.

¹⁰⁶⁾ Div. de foris, lib. 84, 143-144.

¹⁰⁷⁾ „Joanes Mihlin mercator a Liescovaz.“

и виноград у Лесковцу, заједно са свим покућством припали и долазе у власништво Ивана Мићића, без икаквог учешћа реченога Петра.¹⁰⁸⁾ У другом документу датираном „Adi 27 decembre 1649 in Lieskouaz“ налазимо ћирилички потпис Ивана Мићића.¹⁰⁹⁾ У три документа из 1649, 1650 и 1657 спомиње се *Стефан Луцић* трговац из Лесковца.¹¹⁰⁾ Из једног документа девете деценије XVI века видимо да је кућу коју је некада Марин Николић имао у Лесковцу купио после његове смрти *Ђура Рудић*, трговац.¹¹¹⁾

Изражујући горње податке утврдили смо имена једанаест дубровачких трговаца који су били настањени дуже или краће време у Лесковцу. За тројицу смо утврдили да су имали своју кућу у овом граду (у свему две куће), за двојицу од њих да су имали виноград, а за тројицу да су имали дућане (у свему четири дућана). Овоме можда треба додати и дућан Јакоба Божидаревића кога смо споменули говорећи о лесковачком вашару.¹¹²⁾

Пређимо на питање саме дубровачке трговине у Лесковцу. Подаци о томе јако су оскудни. Они нису у стању да осветле ово питање тако темељито као што смо то постигли у случају дубровачке трговине у Прокупљу где се наши закључци заснивају на више стотина докумената. Ипак, сви ти подаци ма како оскудни били показују да је дубровачка трговина у Лесковцу носила она иста обележја као и она у Прокупљу, да су се лесковачки дубровачки трговци бавили готово истом извозно увозном трговином као и други њихови сународници на територији великог дела Јужне Србије у то време.

Фрагментарни подаци о дубровачкој трговини у Лесковцу имају још један допунски значај. Они пружају и нека

¹⁰⁸⁾ „declaravit et declarat quod domus doganea et vinea una cum omnibus massariitiis domus in dicto loco de Liescovaz ... remanet et sunt de jure proprio dicti Joannis Mihin, absque ulla participatione in eis dicti Petri.“ Div. de foris, lib. 76, 54'—56.

¹⁰⁹⁾ Div. de foris, lib. 88, 37'—38'.

¹¹⁰⁾ „Stephanus Lucich mercator de Liescouaz“ (Div. de foris, lib. 79, 67': Liber Dotium, lib. 17, 6—6': Pacta mat. lib. 12, 101'—102

¹¹¹⁾ „... domus posite in Lieskouaz de jure dicti Marini, et vendita Georgio Rudi mercatori.“

Из истог документа видимо да је Марин Николић имао за живота и кућу звану средњи обор у Прокупљу. (Div. de foris, lib. 119, 172—174).

Напомињемо да нисмо нашли никакв податак да је Антун Ђурђевић звани Скелемин био „дубровачки трговац у Лесковцу“, како то каже Храбак. Документ на кога се он позива не даје податке о томе.—Историјски гласник бр. 1—2, 1951. стр. 117—Међу тим дужницима браће Милић налази се Антун Ђурђевић „latinin od Soffie.“

Са више права могли бисмо убројати међу дубровачке трговце у Лесковцу Јакова Божидаревића који је 1631 године био на вашару у Лесковцу а 1644 имао дућан на истом вашару.

¹¹²⁾ Није искључено и да је једна иста кућа или дућан преношен од једног трговца на другог.

конкретнија обавештења о тадашњој привреди лесковачког краја, они указују на извесну њену специфичност. Зато их и доносимо са свим детаљима.

Уговор о ликвидацији компаније Мићић-Бјелокосић, указује да су и дубровачки трговци у Лесковцу склапали са трговцима у Дубровнику извозно увозне ортаклуке ограниченог временског трајања, тзв. компаније, бавили се разним пословима, водили трговачке књиге и преписку, пословали са меницама, облигацијама, рачунима и другим модерним трговачким инструментима итд.¹¹³⁾

Пошто су дубровачки трговци у Јужној Србији тада имали обичај да капаришу сточарске производе у циљу откупа настајала је вересија као нормална појава у њиховом пословању. Оваква трговачка вересија спомиње се како у споменутом документу из 1498 године, тако исто и у неким документима из XVII века. Тако напр. у документу о примопредаји на чување имања Марина Николића у Лесковцу двојици момака, Шимуну Михаилову и Новици Радуну, спомиње се и предаја потраживања вересије у износу 15.590 аспри¹¹⁴⁾. У документу о ликвидацији компаније Мићић-Бјелокосића, речено је да Мићић преузима у своје власништво сва потраживања настала од времена стварања компаније¹¹⁵⁾.

У уговору о обнављању трговачке компаније између браће Антуна и Марка Глеђевића, Антун уноси и вересију која је остала од његовог брата Giorreta у Прокупљу, Лесковцу и Нишу, примећујући при том, да у случају да је Иван Николић (дубровачки трговац) наплатио нешто од лесковачке вересије, да се то има сматрати власништвом компаније¹¹⁶⁾.

Задржимо се на роби коју су Дубровчани извозили из Лесковца, а о којој имамо непосредна обавештења у архивским документима.

¹¹³⁾ "...pluries libros, partitas, computa plurium ac diversorum negotiorum inter eos" ... scripturas tam publicas quam privatas, libros, partitas, computa, litteras missivas litteras cambiorum..." Div. de foris, lib. 76, 54'-56.

¹¹⁴⁾ "...da smo imali i primili od recenoga Marina na diverslex duscniex aspri 15590 kako apara po iednoi listi potpisanoi nasclen rukami" (Div. de foris, lib. 84, 143-4)

¹¹⁵⁾ "...cum omnibus debitoribus dicte olim eorum societatis, remanet et sunt de jure proprio dicti Joannis..." (Div. de foris, lib. 76, 54'-56).

¹¹⁶⁾ "O i colih u Lieschovzu aco bi se nasclo dosada da ie scogiao od gnih Iuan Nicolish da se rasumie prodano recenoi cumpagnij"

Једини је изузетак уншен за неку врсту трговачке вересије, лични зајам дат уз залогу слобде, компанија: Антун ва i i da gniega asegnau casafer od Liscovza aspra duie tisuchie uarch sabglie ocouane") (Div. de foris, lib. 42, 284-9.

Иван Николић, који наплаћује (уће, ује) вересију није момак, већ трговац из Прокупља — Видети: Div. de foris, lib. 42, 289'-291).

Из ноте о извршењу тестамена Раосава Николића видимо да је овај Дубровчанин који је трговао у Лесковцу оставио после своје смрти 141 комад бивољих кожа и неку вуну коју су били уновчили да би се исплатили легати а о статак предао наследницима¹¹⁷⁾

Извоз бивољих кожа из Лесковца указује да је у овом крају, где су постојале врло велике мочваре¹¹⁸⁾ и где постоји неколико река већ тада гајено доста бивола.

Иван Мићић пише из Лесковца 27 децембра 1649 године Луки и Секонду Бући у Дубровник и јавља им да је примио по Милисаву куриру њихово писмо, 24 (златна) млетачка цекина и 10 динара и разумео шта му пишу за вуну, да настоји да им је што пре пошаље. Истовремено им пише да је већ био послао Николу (вероватно момка), како им је јавио, да натовари један њен део, али да овај није могао наћи коње. Зато се он данас диже и настојаће да их још данас упути¹¹⁹⁾. У време када је Мићић сигурно био у Лесковцу, између 28 априла 1649 год., када, се назива „mercator a Lescovaz“ и 27 децембра исте године, када шаље из Лесковца напред споменуто писмо браћи Бући, он је послао на исту адресу још четири писма у којима се не наводи место одашиљања. Очевидно је да се и ова писма односе на Мићићево трговачко пословање у Лесковцу. У првом од њих, у писму од 26 априла, он се обавезује да пошаље браћи Бући, до почетка идућег априла, 1177 турских ока жутога воска, који се сматра доброг квалитета у Прокупљу¹²⁰⁾, с тим да сви трошкови превоза овога воска од Прокупља на даље падну на њих¹²¹⁾. Ова облигација која предвиђа испоруку 1506,3 кгр воска указује да је у то време пчеларство било врло развијено у лесковачком крају¹²²⁾. Из другог писма, од 29 априла 1649 године, видимо да је Мићић примио од браће Бући а преко дубровачких поклисара две кесе новца затворене оловном пломбом (L. B.). У једној су била 380 дуката у дубровачким динарићима (тј. 26.980 динарића) и 184 (златна) млетачка цекина а у другој 423 реала (талира) тј. у свему 1194 реала које је добио да би могао да купи вуну¹²³⁾.

¹¹⁷⁾ Test. not. lib. 53, 16-16'.

¹¹⁸⁾ Димитријевић Сергије: Градска привреда старог Лесковца, Лесковац 1952, стр. 119-120

¹¹⁹⁾ Div. de foris, lib. 88, 38'-39).

¹²⁰⁾ „... di cera gialla sciutta, e buona qualita in Procupglie“

¹²¹⁾ Div. de foris, lib. 88, 35'-36).

¹²²⁾ Напомињемо да су у првој половини XIX века на истоку од Лесковца постојали велики падини пчелињаци по којима се тај крај назива Ковандук—Димитријевић С.: Градска привреда старог Лесковца, стр. 119).

¹²³⁾ (Div. de foris, lib. 88, 36-36').

За пренос новца Мићић је платио поклисарима 1 дукат и 10 динара)

Треће писмо, од 30 априла 1649 године, потврђује да се остала писма односе на лесковачке пошљике робе, пошто изричито наглашава да је примио од браће Бући 1206 реала у више наврата, које је послао ове зиме у Прокупље да би их уложио у фину прокупачку и косовску вуну за њихов рачун. Једновремено он изјављује да ће узети уобицајену провизију од 4% као што су уговорили и обећава да и у будуће неће узимати већу провизију када ће куповати за њихов рачун¹²⁴).

У четвртном писму, од 5 маја 1649 године, Мићић потврђује да је примио 50 реала за исплату кирицијама за вуну коју ће за њихов рачун предати вођи каравана¹²⁵).

Из једног каснијег писма датираног Прокупље 15 јуни 1652 година, видимо да је Мићић примио преко једног дубровачког трговца 100 (златних) млетачких цекина од браће Бући да би погодио вуну и осталу робу¹²⁶), али им јавља да су турске власти забраниле извоз, те чека да се забрана подигне. Истовремено их моли да начине жиг са њиховим знаком за жигосање коже и да му га пошљу с првом приликом¹²⁷). Из свих ових докумената видимо да су најважнији дубровачки извозни артикли из лесковачке околине били вуна, восак и бивоље коже. Мада је број изворних докумената који говоре о лесковачком извозу релативно мали да би се само на основу њих могла вршити уопштавања, стотине других дубровачких архивских докумената који говоре о увозно извозној трговини Дубровчана у Јужној Србији XVII века, у којима вуна, восак и кожа долазе на прво место, дају нам за право да закључимо да су наведена три артикла заиста била главне ставке дубровачког извоза из Лесковца и околине.

Дубровачки дућани служили су не само као сабирни центри за земаљске производе, преко њих се вршила и продаја робе месном становништву. У ноти о извршењу теста-мента Раосава Николића стоји да је Бошко Николић, (дубровачки трговац) ликвидирајући његову заоставштину не само лично продавао поједине ствари, већ је продају вршио и преко споменутог Раосавовог дућана у Лесковцу¹²⁸). Да су Дубровчани увозили и продавали чоју и у Лесковцу видимо

¹²⁴) Div de foris, lib. 88, 36'—37.

¹²⁵) „Sa konat od kirie sa vune koje imam sa gnix konat pridat kramaru“. (Div. de foris, lib. 88, 37—37').

¹²⁶) „... da vam uzienim na gnih vune i ostale pratexi“.

¹²⁷) „... da biste mi uzinili jednu dangu od segna uasciega sa koxa i poslali s paruiem“. (Div. de foris, lib. 88, 38,—39. Да је Мићић остао у „drugom miestu“ у околини Прокупља још неколико година видимо из Acta 51, 1912/1/V 1653).

¹²⁸) „... nec non ducatorum au 79. 25. 15 de retractu plurium rerum de ratione dicti testatoris venditarum in dicto loco de Glieskovaz per manus, ita etiam predicta doganea, Boschi Niccolich“.

из документа из 1648 године о примопредаји имања Марина Николића на чување двојици његових момака. Том приликом он им је предао и робу („*pratesc*“) која се претходно специфицира — свита (танка фина чоја¹²⁹).

Дубровчани који су трговали и настањивали се у Лесковцу нису били туђи осталим Лесковчанима. Мада су многи дубровачки архивски документи писани латински, специјално званична нотарска и канцелариска акта, тестаменти, женидбени и миразни уговори и слично, мада су и они сами у својој преписци понекад употребљавали италијански¹³⁰), највећи део докумената писан је нашим језиком, обично латиницом, али су чести и документи писани ћирилицом. Тако напр. уговор о примопредаји имања Марина Николића писан је српски „*serviano caractere scripta*“, што се види из примедбе канцелара који га је преписао у књигу латиницом¹³¹). Исти је случај са тестаментом Раосава Николића чији је оригинал написан ћирилицом што се види из његовог уводног дела у књизи тестамена¹³²). Иван Мићић на свим својим писмима потписује се искључиво ћирилицом, како је то унето и у књиге. Чињеница да су се Дубровчани служили нашим језиком указује да су морали да врше знатан културни утицај на сав српски живаљ а специјално на месне трговце, који су се од њих учили трговини.

Дубровчани који су се настанили у Лесковцу нису се утопили у лесковачку средину. Он су живели својим властитим животом попут свих осталих дубровачких трговаца у Јужној Србији. Они су остали Дубровчани не само по томе што је њихово пословање било у целости повезано са Дубровником, што су уживали дубровачке привилегије и били у тесним односима са колонијом у Прокупљу на коју су се ослањали, већ и по томе што су задржали и све обичаје дубровачких трговаца. Они се жене Дубровчанкама, узимају велике међу дубровачким трговцима уобичајене миразе, склапају ортаклуке-компаније са трговцима у Дубровнику или раде под проценат са крупним трговцима из овога града и држе момке које узимају из Приморја, са територије Републике. Пошто смо о осталом говорили на другом месту сада ћемо се осврнути само на питање мираза и момака.

Бошко Николић био је неписмени дубровачки трговац који се појављује и као сведок на документима *Test. not. lib. 53, 16—16'* и *Div. de foris, lib. 15, 287*.

¹²⁹) *Div. de foris, lib. 84, 143—4*.

¹³⁰) За сада тога нема међу писмима и документима упућеним из Лесковца.

¹³¹) *Div. de foris, lib. 84, 143—144*.

¹³²) „... quod erat, et est scriptum: caractere slavo sine ut dicitur serviano“ *Test. not. lib. 53, 16—16'*.

Стефан Лудић „трговац из Лесковца“ жени се Дубровчанком Пером, ћерком покојног Павла Обрадовића и узима мираз од хиљаду дуката у готову, како је то предвиђено тестаментом покојника, поред одела, сребрних и златних украса и покућства у вредности од 230 дуката. Усто се Ката, маћеха његове жене обавезала да после своје смрти уступи на име мираза и кућу у Дубровнику¹³³).

Други „трговац из Лесковца“ Марин Николић, који се оженио Дубровчанком Франом, удовицом, примио је на име мираза само 1000 дуката, од чега је било у готовом 500, у сребру и злату 200 и у оделу, покућству и кућном намештају 300¹³⁴).

Пређимо на питање момака.

Марин Николић имао је два момка, Шимуна Михајлова и Новицу Радунова којима 1644 године оставља на чување имање у Лесковцу¹³⁵). Да су то поданици Републике види се и по томе, што Марин покреће спор са њима у Дубровнику, а Шимун се одазива позиву конзула за грађанске ствари и изјављује преко свог адвоката да је Марин добио своје и да су они (Шимун, Новица и Марин) уредили све своје рачуне пред колонијом у Прокупљу¹³⁶).

Када су ова два момка примила Мариново имање на чување, они су се између осталог обавезали да заједнички сnose материјалну одговорност не само у случају када би недостајало робе, већ и у случају да неразумно троше на кућу, храну и остало¹³⁷).

Иван Мићић спомиње у свом писму од 27 децембра 1649 године, поред Николе, који је по својој прилици исто тако момак и Ивана Милошева из Приморја код кога је нашао више од сто талира и осумњичио га за крађу.

У то време дубровачки трговци имали су обичај да склапају са момцима уговоре о служби на 4 до 9 година, плаћајући их по 6 до 8 дуката годишње. Из наведеног писма видимо да је споменути Иван већ био у служби годину и по дана и добио на име плате две хиљаде аспри, од којих је пара узео једног коња и обукао се¹³⁸). Раосав Николић који је трговао у Лесковцу, оставља свом момку Петру легат од 25 дуката¹³⁹).

¹³³) Liber Dotium, lib. 17, 6—6'; Pacta mat. lib. 12, 101'—2.

¹³⁴) Pacta mat. lib. 12, 89'; Deb. not., lib. 97, 201.

¹³⁵) Div. de foris, lib. 84, 143—4.

¹³⁶) Cit. de foris, lib. 4, 95'—96.

¹³⁷) „... i oște xochiemo da u spense' od kuchie i xrane i ostaloga budemo ciniti rasloscito, ako li bismo ucinili bez rasloga kolu stvar xochiemo da se rasumie uarxu nas recenex". (Div. de foris, lib. 84, 143—144).

¹³⁸) Div. de foris, lib. 88, 37'—38'.

¹³⁹) Test. not. lib. 53, 16—16'.

Везаност дубровачких трговаца настањених у Лесковцу за средину свога порекла види се и из других чињеница. Њихова припадност католичкој цркви и зависност од дубровачких закона појачавала је њихове везе са колонијом у Прокупљу и са Дубровником. Раосав Николић одлази пред своју смрт у Прокупље где пише тестамент и оставља легат од 100 дуката за подизање дубровачке цркве у Прокупљу¹⁴⁰). То није био случај само са овим легатом, и остали његови легати као и сви други уобичајени легати у дубровачким тестаментима из Прокупља показују да су дубровачки трговци настањени у Лесковцу били потпуно туђи месту у коме су живели. У тестаментима дубровачких трговаца из Јужног Поморавља сусрећемо поред породичних легата и легата момцима обавезне легате црквама и манастирима у Дубровнику, полу који ће их упокати, а понекад и легате дубровачким свештеницима и црквама у Србији, сиротињи у Дубровнику и сл.¹⁴¹)

Осврнимо се на бројност дубровачких трговаца у Лесковцу. Док је, без сумње, знатан број дубровачких трговаца долазио из Прокупља у Лесковац, специјално на пијачни дан и на вашар, број настањених трговаца није био велики. Приближну слику о томе добијамо из извештаја које је папска курија добијала са терена.

Из једног извештаја папској курији упућеног око 1650 године видимо да је тада у Лесковцу било око 10 католика, а исто толико и у Крушевцу. Пошто у тим крајевима није било другог католичког становништва јасно је да се ради о дубровачким трговцима, а евентуално и о њиховим женама и момцима¹⁴²).

¹⁴⁰) Test. not. lib. 53, 16—16'.

Ова црква, тзв „Латинска црква“, још увек постоји у крају званом „Царина“, где дубровачки друм улази у Прокупље, са десне стране пута на брдашцу.

¹⁴¹) Само у једном случају нашли смо да је тестатор предвидео поред осталог и легат од 20 талира „sirotam i siromahom Carstianom i Procupiu da-se rasdieli“ — Test. not lib. 70, 74'—75.

¹⁴²) Радонић Јован: Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века, Београд, 1950, стр. 235.

Други један извештај из 1692 године говори да у Лесковцу и Медвеђи има по 30 католика (Исти извор, стр. 422). Нама изгледа да то нису били Дубровчани. У то време дубровачка трговина са овим крајевима била је већ престала, а трговци се повукли у Дубровник. Није искључено да се у случају Лесковца ради о месном становништву које је прешло у католицизам, било услед деловања католичке цркве пре Турско-аустриског рата, специјално услед акције капелана из Прокупља, било услед прекрштавања за време Пиколоминија. Што се тиче Медвеђе то је, по свој прилици, била сфера деловања жупника из Новог Брда. (Можда се ради и о остацима Саса). Године 1622 папа је створио специјалну „Конгрегацију за пропаганду вере“ која је обратила нарочиту пажњу на Србију. У

Да је у Лесковцу било више дубровачких трговаца једновремено видимо из писма Јована Мићића који се у вези са момком који га је покراо позива на друге настањене Дубровчане¹⁴³).

Ова мала група која је бројала највише десетак дубровачких трговаца настањених у Лесковцу претстављала је некакав привесак дубровачкој колонији у Прокупљу. Кад год им је нешто требало они су се обраћали колонији у Прокупљу.

Када је Иван Мићић открио код свога момка већу суму новца и посумњао у крађу и велику штету коју му је овај нанео, писао је браћи Бући у Дубровник и молио их да интервенишу да се случај испита у колонији у Прокупљу и да се од момка извуку покрадене паре.¹⁴⁴)

Марин Николић, трговац из Лесковца, обрачунавао се са својим момцима о имовини предатој на чување у Лесковцу пред колонијом у Прокупљу.¹⁴⁵)

Мала група дубровачких трговаца у Лесковцу није била само привесак колоније у Прокупљу, у неким случајевима она је наступала као колектив.

Из писма кнеза и савета које је било упућено дубровачкој колонији у Прокупљу 18 марта 1646 и одговора колоније од 21 априла исте године видимо да су дубровачки трговци из Лесковца иступила као целина и жалили се на колонију, да им наплаћује уобичајени прирез („coloni obiscapiti“) а да им не помаже у давању уобичајених поклона турским властима. Из ових докумената видимо да су они и колективно иступали пред турским властима, напр. када су давали поклоне.

Услед њихове велике важности ова два документа доносимо у целости.

реферату конгрегације о извештају дубровачког доминиканца Нике Лонга из Прокупља тражи се да се „у Србију упуте 3—4 свештеника Србина, јер се у Нишу, Крушевцу, Јагодини, Трепчи, Лесковцу, Приштини, Црној Гори (скопској) и Кратову говори српски“. (Исти извор, стр. 27—29). Мисионари за „покрштавање“ Срба формирали су се у специјалној школи „Collegio Illirico di Sorento“. (Acta, XVII, 53, 1935, бр. 65.)

¹⁴³) „imam ovdi sviedogbu nasciex karstiana“ — Div. de foris, lib. 88, 37'—38'.

¹⁴⁴) „Sato uas molim da biste pisali i ui u kolonu da bi nastoiali asiminati, i skogati, ako li moscete da bi pisali is Maloga Uiechia to bi boglie billo, i da ga ne bi upustili, sascto ia naxodim ne samo da mie scetete trista reala nego uelika summa dinara magnka“. „Sato uam se molim da biste isuadilli kgnighu is maloga uiechia u kolonu i poslali koliko prie moscete kuriera dokle ie u brieme“. — Div. de foris, lib. 88, 37'—38'.

¹⁴⁵) По изјави Шимуна Михајлова „noi aggiustato tutti li conti in Procupie d'avanti la colonna“ — Cit de foris, lib. 4. 95'—96.

они могли, ваша пресветла госпства, говорити колико им је драго, али им ми помажемо у свакој ствари која је до сад била уобичајена и како се је досад давало реченом бегу, ђе-хаји и кадији. Ама ако они сада желе да ударају нове намете (cine nove inposte) и да дају реченим више но што је то досад био обичај, то им ми не можемо примити ни отварају им нове (трговачке) путеве. Али, ако ваша госпства заповедају, да они ударају нове намете а да им колонија то призна, знајте господо да ће ово трговачко место (plaza) брзо да пропадне а и сада се једва држи. А када се почну отварају нови путеви и давати реченим бегу и тамошњим (gnixouiem) ђе-хајама и кадијама, биће још и горе. Зато пресветла госпства, видите ову ствар, и ако сте сагласни да то они чине и нове путеве отварају и ми ћемо се сагласити.¹⁴⁸⁾

Из свих изнесених података види се да дубровачка трговина у Лесковцу достиже свој врхунац средином XVII века, ближе речено између 1640—50 године, из кога се времена сачувало највише докумената. Тада је у Лесковцу боравила мала али активна и значајна група дубровачких трговаца.

Треба подвући да се из последња два писма види и изузетна важност лесковачке пијаце за дубровачку трговину. У првом се писму јасно каже да је допринос колонији од стране дубровачких трговаца из Лесковца врло значајан, а ми знамо да је његова величина зависила од обима послова. У другоме пак стоји, да су дубровачки трговци настањени у Лесковцу покушавали да прошире своје послове што је чињено, у случају када је пијаца већ била позната, само онда када је то било пробитачно.

Осврнимо се на остале различите податке које дубровачка архивска грађа пружа о Лесковцу.

Најинтересантнији од њих односи се на лесковачку барку. Године 1654 дубровачки поклисари јавили су 21 маја

¹⁴⁸⁾ Extra: Alli ill — mi et ecc-mi sig-i et p-ni nostri coll-mi il Retore et i consilieri della Republicha di Ragusa Ragusa. — Intus: Ill-mi et ecc-mi sig-i et p-ni nostrij coll-mi. — V odgouor iedne draghe V.P.G. od 20 marza u kojoj rasumiesmo da biexu instalj prid V.P.G. od oũu da targoujz od Liskouza bolechi — se na colonu nascu da—im usimamo colonu obicainu kako i drusiem targouzim a da — ix ne — pomagamo seto — im od. xodi begu, chiehaij i kadij, sato V.P.G. oni — su moghij gouoritj koliko — ie gnima drago bilo. Ma mi pomagamo — iix u suaku stvar koja dosada bila obicaina i kako — se dosada daualo receniem begouom, chiehaiam i kadiam. Ma ako xоче oni sada da cine noue inposte i dauati receniem ueche nego — ie dosada obicaj bila, to im mi ne mosgemo primiti ni otuarati noue pute ma ako V. G. sapouiedaiu da cine oni noue inposte a — da —im colona dobro cinĩ snaitе gospodo da oua plaza ima — se isgubitj barso a — i — sada se iedua darsgj. A kada — se pocnu otuarati noui puti i dauati receniem begouom i gnixouiem chiehaiami i kadiami i — gore — chiese. Sa (to) P.G.ugite i ako ste vi contentij da to cine i noue pute oduovariu i — mi — chiamo bit contentij. S — ouom cinechi suarxu ostaemo na sapouied i slusgbu V.P.G., molechiim od GOSPODINA suako dobro i prosperita. Di Procupie, li 21 aprila 1646 — Delle sig — rie vostre ill — me et ecc — me — deuoi — mi — subd — ti — Merchanti Ragusej della Colona di Procupie. — Acta 29, 2253, br. 9

из Пирота да су на свом путу за Цариград били стигли у Прокупље где су сазнали да је Морава јако нарасла и да се нигде не може прећи на други начин до ли барком: „Зато смо одмах послали посебног човека да доведе барку из Лесковца.¹⁴⁹⁾ После задржавања од једног дана у Прокупљу где је владала куга, кад смо стигли на Мораву били смо принуђени да се предамо у божје руке јер нисмо могли другачије, и дадосмо се превести од оних људи који су стигли са барком, сви из тих заражених села, јер нисмо могли наћи друге зналце са којима бисмо могли извршити овај прелаз“.¹⁵⁰⁾ Наведено писмо пружа податке не само о томе да је куга тада захватила лесковачки крај, већ и о томе да су у њему тада постојале лађице којима су могли да се превезу људи и коњи.

Овај податак не треба да нас изненади. У то доба цела лесковачка околина била је покривена шумом, те су режим вода и пешчани наноси на Ветерници и Морави били сасвим другојачији него ли данас. Усто мали број мостова условљавао је већу употребу сплавова и барки, јер се без њих реке не би могле лако прелазити. Да су тада речни бродови пловили Јужном Моравом и њеним притокама видимо из путописа доктора Брауна који каже: „Роба из Србије и из неког дела Бугарске вози се Моравом у Дунав, и после даље куда се хоће, а из Угарске, Аустрије и околних крајева вози се уз Мораву за горње крајеве со и друга роба,“ (Споменик СКА IX).

У писму послатом из Прокупља 20 јуна 1685 године говори се о „нечувеној у овим крајевима тиранији коју они трпе од тога бега што је дошао пре кратког времена, који их је држао у ланцима; мучио и изнудио већу количину новца, атласа, чоје, лисичијих крзна и других ствари. Најзад је објавио да не смомо слати никакву количину вуне или коже или да му дамо 600 талира. Пошто је он отишао за Лесковац, његов замењеник стоварио је на сред пута вуну, која већ четврти дан ту труне на киши“ итд.¹⁵¹⁾

¹⁴⁹⁾ (...intendiamo che il fiume Muraua era cresciuto in gran quantita et che non si poteua in loco alcuno pasar altrimenti che con tragetto della barcha per il che spedimo subito un hommo aposta a for venire la barcha da Glieschouaz“).

¹⁵⁰⁾ „... nel ariuo nostro a Muraua fu forza lasarsi in man di Dio non potendo altrimenti, et farsi tragetare da quelli homeni che erano uenuti con la barcha tutti da quelli casali infetti non poteuano trouar altri periti con li qualli potressimo far detto passaggio“.— Acta XVII, 1932, br. 14, Piroi, 21 maj 1654.

Слични податак постоји и за годину 1651, када су поклицари били исто тако принуђени да граже барку из неког места удаљеног два дана (Лесковац?) — Acta XVII 1803, 48.

¹⁵¹⁾ (...delle tirranie non piu in queste parti udite, che proüiamo da questo Begh nouamente uenuto, il quale doppo d'hauerci tenuti in cattene et strapazzati et presi buona somma di denaro, rasi, panno, pelle di volpi et altre cose, all' ultimo ha fatto bando che

Изгледа да је споменути бег уствари нови Санџак бег, који је у јуну 1685 године боравио у Лесковцу¹⁵²⁾.

Пет докумената говоре о лесковачком кадији. Један је од 15. септембра 1631 године, који каже да је кадија затворио дубровачког трговца Јакова Божидаревића на захтев његовог сународника Ивана Глеђевића, а за дуг од 30.000 аспри¹⁵³⁾. Два друга документа, две изјаве сведока од 9 и 17. септембра 1644 године¹⁵⁴⁾ говоре о случају који се десио на лесковачком вашару када је лесковачки кадија ухапсио дубровачког трговца Марина Ђулианија. У првој изјави налазимо детаљни опис случаја. Читава ствар отпочела је пред дућаном Јакова Божидаревића када је Ђулианију један софијски Јеврејин по имену Усум Јако огли фаидо шурак Мађаровића дошао са мухурином (турски чиновник, чувар печата?) не говорећи друго него ли: Имам с тобом спор пред кадијом. Тако одоше пред кадију, где горе речени фаидо извади сведоџбу коју кадија прими да је то законско овлашћење Мађаровића Јеврејина из Софије и Елезера Леви и ортака му Тура Билмеза и осталих других Јевреја кредитора покојнога Антуна Ђурђевића названог Скелемија, који потражују за рачун покојнога Скелемије велику суму новаца од Марина Ђулианија говорећи да је његов јемац. Тако кадија стави Марина Ђулианија у синцире и букагије, а реченим Јеврејима даде рок од осам дана док дођу из Софије речени Јевреји његови наредбодавци. Сутрадан дође пред кадију други Јеврејин по имену Бениамин Роса, који доведе два Јеврејина сведока, говорећи да Марин Ђулиани, пошто је био ортак Антонија Скелемије, има исплатити оном Јеврејину двадесет и четири хиљаде аспри. Тако кадија прими сведоџбу и досуди (овај мовац) реченом Бениамину Роси¹⁵⁵⁾.

non possiamo inuiare alcuna somma ne di lane ne di cuori, o pure che li diamo ttra 600. Anzi andato lui a Liescoñaz, il suo luogotenente in mezza strada ci ha scarricato le lane, le quali, hoggi è il 4-o giorno che stanno marcendo alla pioggia in mezzo alla strada". Acta 51, 1904, br. 14.

¹⁵²⁾ Цео случај одиграо се за време Аустро-турског рата који је несумњиво појачао непријатељски однос према хришћанима, условио извесну самовољу турских власти и погоршање њиховог односа према Дубровчанима.

¹⁵³⁾ Div. de foris, lib. 59, 183'—184.

¹⁵⁴⁾ Div. de foris, lib. 69, 66'—68.

¹⁵⁵⁾ „...dognie iedan sciudio soffialia s Muhurinom to ies na ime Usam Jako ogli faido sciura Magiarouichia drugo ne gouorechi negli imam stobom pravdatse prid kadiom i tako otidosce prid kadiu odgor receni faido isuadi sviedogbu koju kadia primi daie legitim procuratur Magiarouichia sciudiela od Soffie i elesera Leui i cumpagnia mu Tura Bilmessa i ostaliex drusiex sciudiela creditura pokoinoga Autuna di Giorgi recenoga Skelemie ego imaiu imati od sgor receni sciudieli sa konat pokoinoga Skelemie uelike dinare od Marina Giuliani gouorechi daje iamac i tako kadia Marina Giuliani satuori u singire i buchanghie a recenomu sciudielu dade termina osam dana dokle doghiu is Soffie odsgor receni scudeli principali mu a dio Potom toga pristupi prid kadiu drugih sciudio na ime Benjamin Rosa koj douede dua sciudiela sviedoka gouorechi Marin Giuliani biusci bio kumpagn Antonia Schelimie ima dati onomu sciudielu aspra duadesti i cetiri tisuchie i tako kadia primi sviedogbu i prisudi odgor recenomu Benjaminu Rosi." (Div. de foris, lib. 69, 66'—67').

У другој изјави стоји да су после Ђулијанијевог затварања Јевреји донели „Nokale (?) iz Soffie“ да је он стварно јемац покојног Антуна.

Једном затваран, Ђулијани је морао да подмићује кадију и остале Турке, да би се ослободио, при чему је потрошио 161 и 3/4 талира, као што то стоји у другој изјави¹⁵⁶).

Споменути лесковачки кадија примао је редовне уобичајене поклоне од стране Дубровчана, што се види из два документа које смо навели говорећи о односима дубровачких трговаца у Лесковцу и колоније у Прокупљу¹⁵⁷).

Најзад имамо један податак о живинарству. У писму од 27 децембра 1649 године Иван Мићић јавља браћи Бући између осталог да им честита Нову годину и шаље две пловке по куриру¹⁵⁸). Дакле већ тада у Лесковцу су се гатиле пловке, што је сасвим разумљиво с обзиром на постојеће баруштине и обиље воде.

Присуство дубровачких трговаца у лесковачком крају пре више од два и по века одавно је заборављено. Томе су несумњиво допринели крупни догађаји из историје нашег краја, који су се смењивали, окупирали мисли и потискивали старе успомене, мењали састав становништва и допринели да се избришу трагови прошлости. Такву су улогу одиграли поход Пиколоминија, сеоба под Чарнојевићем, устанак под Стрељом, освајање чаршије од стране новопридошлих грчко-цинцарских елемената, буна из 1841 године, ослобођење Лесковца, одлазак Турака, прилив новог градског елемента из сеоског залеђа итд. Упркос свега што се догодило, некадашње присуство Дубровчана оставило је извесне трагове и у овоме крају. Поред великог броја дубровачких трговачких израза које сусрећемо по целој Србији, наишли смо и на неке друге карактеристичне појаве које сведоче о томе да су они некада овде боравили. То су углавном извесне језичке појаве импорте порекла. Тако на пример у лесковачком крају чује се израз „контан ли си?“ (да ли се слажеш?), који несумњиво долази од Дубровчана (contento — задовољан). У селу Вучју чује се реч габела (џабалук). Лесковачка реч раскантати се (обрачунати се, раскинути интересну заједницу) долази од дубровачке речи конат (рачун). Дубровачку формулу коју

¹⁵⁶) „...bij. afforzan akomodavat s kadiom i ostaliem Turzi sa liberat se is gvosdia i sa isit is sgvosdia spengia sa receni usrok reala od osam pecia sto i sceset i iedan i tri quarta govorimo ttra 161 ³/₄ ovo spengia sa odsgor receni usrok“).

¹⁵⁷) Напомињемо да је у XVIII веку у Лесковцу постојао кадија врло високог ранга тзв. Рутбеј Сализе—Hammer: Histoire de l'Empire Ottoman, tome XVII, str. 56; Попис кадилука Абдулаха Хуремовића, Гласник земаљског музеја у Сарајеву, LIV, 352; Димитријевић Сергије: Градска привреда старог Лесковца, Лесковац 1952, стр. 125-6.

¹⁵⁸) „Kako nam posilam po ovomu kurieru paziana 2 koje primite sa gliubau i cestito nam nouo licto i godiscte“.

сусрећемо на њиховим задужницама „добри јамац и платац“, налазимо и на српским меницама шесдесетих до осамдесетих година прошлога века (за време турске окупације) у Властинцу и Пироту.

По нашем мишљењу и презиме старе лесковачке породице Бунџић, указује да они воде порекло од неког Дубровчанина који се овде настанио у средњем веку¹⁵⁹.)

У вези стварања дубровачког трговачког центра и колоније у Прокупљу и дубровачког пословања у Лесковцу, потребно је осврнути се и на споредни значај Ниша у тадашњој дубровачкој трговини. Овај град који се релативно често помиње у вези са дубровачким трговцима у XVI па и касније у XVIII веку, у то доба, у XVII веку, има сасвим споредан значај. Његово готово потпуно отсуство у дубровачким документима тога времена нагони нас на претпоставку да су га тада Дубровчани избегавали. Објашњење зато треба тражити у његовом привредном положају и снази. Налазећи се изолован на периферији софијског санџака, слабо повезан са осталим његовим деловима, смештен између два пространа и стокот богата краја, софијске области и Алаџа хисарског санџака где су се Дубровчани солидно угњездили, располажући релативно незнатним привредним залеђем а самим тим и слабом пијацом, Ниш није изазивао никакав нарочити интерес код дубровачких трговаца¹⁶⁰). Да би се тада пословало у неком крају Турске било је потребно дати поклоне паши, бџаџи и кадији, што је претстављало велики трошак. Дубровчани су знали да се у Нишу тај трошак не би исплатио, зато га нису ни чинили. Извоз сточарских сировина из нишке околине ишао је преко Прокупља. У XVI и касније у XVIII веку, када је тежиште дубровачке трговине лежало на увозу луксузне мануфактуре, а не на извозу сточарских производа, тада је Ниш, са великим бројем турских феудалаца окупљених у овом гарнизонском и спахијском центру претстављао интересантно тржиште. Чак и тада у њему није било много Дубровчана. Године 1578 Герлах спомиње само једног Дубровчанина са слугом, а године 1581 спомињу се само две куће дубровачких трговаца¹⁶¹).

Што се тиче Врања, изгледа да оно тада није било захваћено дубровачком трговачком мрежом, пошто се нигде не помиње.

¹⁵⁹) Димитријевић Сергије: Лесковачка енциклопедија, Лесковац 1954, стр. 5-9 и 20.

¹⁶⁰) Као доказ да је нишка пијаца била сасвим незнатна у то време могу послужити подаци Ђалије Челебије који спомиње 1110 дућана у Новом Пазару а само 200 у Нишу. (Ђалија Челебија, Путопис I, 71; Споменик САН. XLII, стр. 24).

¹⁶¹) Рад, 116, 50; Fermentzin: Acta Bulgariae ecclesiastica, Зар. 1887, стр. 12.

V. КРАЈ ДУБРОВАЧКЕ ТРГОВИНЕ У ЈУЖНОМ ПОМОРАВЉУ

Дубровачка извозно увозна караванска трговина у Јужној Србији, која је у XVII веку достигла своје највеће размере, доживела је свој крај у току Аустро-турског рата, око 1687 године.

Док је у дубровачкој архиви сачувано доста докумената који говоре о прокупачкој трговини у 1685 години, њихов се број нагло смањује у 1686. Последњи докуменат који говори о тој трговини, то је писмо колоније прокупачке од 3. III 1687 године.¹⁶²⁾

Прекид дубровачке извозно увозне делатности у то време не треба да нас зачуди: Године 1686 војни положај Турске нагло се погоршава. Другог септембра они губе Будим. Следеће године поражени су код Мохача, после чега су изгубили Славонију и Срем. У вези са тим погоршала се и унутрашња ситуација у земљи, појачало терорисање становништва и уведена су нова принудна давања. Најзад, заузеле Царине, која се налазила на дубровачком путу, од стране Млечана крајем 1687 године практично је прекинуло саобраћајну везу Дубровника и Јужне Србије.¹⁶³⁾ Карактеристичан је и податак да за време владе Сулејмана II 1687-91 године, није издат ни један ферман у корист дубровачке трговине, није потврђена ни једна њихова привилегија.¹⁶⁴⁾

Ни даљи развитак прилика није омогућавао дубровачку трговину. Године 1688 године почео је продор аустриске војске у Србију и завладало је немирно стање. У Турској царевини избијају нереди, појављују се одметништва великих размера (Јеген паша) и избијају устанци у Србији и Бугарској. Једна устаничка чета заузела је и опљачкала Нови Пазар. У јесен 1689 године Аустријанци су заузели Ниш, Прокупље и Лесковац чиме су потпуно онемогућене било какве везе између Прокупља и Дубровника преко турске територије у данашњем Санџаку и Херцеговини.

¹⁶²⁾ Акта 51, 1905. Једна меница коју смо нашли, од 5 марта 1688 год., која је вучена на Прокупље, писана је у Дубровнику. Дужник изричито каже у писмену које следи да ће извршити одређену обавезу „na moje sdrauo dosciastie ako Bog da u Procupie“ — што показује да је он тада био нека врста емигранта. — Div. de foris, lib. 122, 77'—8'.

¹⁶³⁾ Радонић Ј.: Дубровачка акта и повеље књ. IV, св. 1, стр. 316, 324—6, 329—35 339—40, 345—7 ...; Томић Ј.: Извештај о Млетачком заузећу... Споменик LII, 79—80; Рад. књ. 54, 71...

Ова сметња уклоњена је тек почетком XVIII века. Чланом 9 Карловачког мира било је одлучено да се успостави директна граница између Дубровника и Турске. То је остварено почетком 1701 год., после дуге дипломатске борбе са Млечанима. (Радонић: Дубровачка акта и повеље, књ. IV, св. 2, 497—605; Рад. књ. 54, 115—123).

¹⁶⁴⁾ Traduzioni di Capitulationi... ser. XX, lib. 2, str. 779.

Године 1690, приликом повлачења Аустријанци су разорили Прокупље и запалили Крушевац.¹⁶⁵⁾

Ни после повлачења аустриске војске дубровачка трговина у Јужној Србији није била обновљена. То видимо из више упутстава дубровачке владе својим поклизарима у којима се оплакује пропаст те трговине.¹⁶⁶⁾

Најкарактеристичније је последње од њих датирано са 9/1 1702 године у коме се каже: „Ако би вам паша рекао да су прикази ваше беде и сиромаштва измишљени... Ви ћете му одговорити, да је пре рата било до 30 кућа дубровачких трговаца у Прокупљу, слично у Новом Пазару, Софији, Београду, Пловдиву, Бучику, Разграду и другим местима, а да сада у целој (Отоманској) империји нема више до само два трговца, а они су без капитала, као што се Ваша Екселенција може уверити, кад год то зажели.“

Читав низ момената спречавао је обнову дубровачке трговине у Јужном Поморављу и читавој Србији.

Несумњиво је да је тада порасло неповерење и мржња турских власти према хришћанима уопште, а напосе према католицима. Томе је допринела подршка коју су православна црква и патријарх пружили Аустријанцима, католичка акција која је вођена у Албанији у њихов прилог, подршка коју су месни католички свештеници пружили Аустријанцима, устанак католичког становништва у Ћипровцу 1688 године, и евентуална сарадња Дубровчана са аустриском, католичком војском.

Та трговина није се могла обновити у старим размерама и због коренито измењених привредних прилика у Јужном Поморављу. Становништво је било побијено, помрло од куге и масовно се иселило, повлачећи се са аустриском војском. По подацима ђакона Атанасија није остао у Србији ни десети део ранијег становништва. Сточарско богатство било је уништено у току рата, како од стране Аустријанаца приликом окупирања и напуштања ових крајева, тако и од стране Турака у току њихових осветничких пустошења.¹⁶⁷⁾ Најзад, приликом разарања и спаљивања Прокупља и Крушевца, несумњиво су уништене и многобројне дубровачке куће и дућани, а и оно што евентуално није изгорело било је темељито опљачкано са једне или друге стране.

Споменути упутства дубровачке владе пружају податке и о томе.

¹⁶⁵⁾ Contorini C.: *Istoria della guerra di Leopoldo Primo* II, Venezia 1710, str. 231 i 238.

¹⁶⁶⁾ Радонић Ј.: Дубровачка акта и повеље књ. IV, св. 2, стр. 328, 536, 559, 628, 678—9.

¹⁶⁷⁾ О изгледу тадашње опустошене Србије речито говори рукописни састав ђакона Атанасија — Старица V, стр. 49—50; Споменик V, стр. 31—2.

У једном од њих се каже да су дубровачки трговци „изгубили сав свој капитал у трговачким местима, Београду, Новом Пазару и Прокупљу, када је прво било заузето а друга опустошена од аустриске војске.“¹⁶⁸⁾ У другоме се наглашава да се у Београду, Новом Пазару и другим градовима Отоманског царства „не познаје више ни место где су стајале њихове куће.“¹⁶⁹⁾ Без обзира ко је уништавао имовину Дубровчана, јасно је да је она била знатно оштећена.

Изгледа да су у току тих догађаја настрадали и многи дубровачки трговци. У једном извештају стоји да је Дубровник остао без трговаца.

„Онај њихов део, који се налазио у Новом Пазару, Прокупљу, Београду, Сарајеву и другим градовима, ишчезао је за време заузимања ових градова. Неки од њих одведени су у ропство а неки убијени, тако да данас нема ни једног од њих, ни једне колоније, од толиких које смо раније имали у Отоманској империји.“¹⁷⁰⁾

Без сумње у свему томе има доста претеривања. Довољно је истаћи да се међу заузетим градовима спомиње и Сарајево које је било ван ратних операција, али очевидно да у Турској више није било дубровачке трговине која је у XVII веку била усретсређена у више од 20 колонија а којом су се бавили готово 1000 дубровачких трговаца.¹⁷¹⁾

У XVIII веку, када су се прилике нормализовале обновљене су трговачке везе Дубровника са Турском. Та обновљена трговина битно се разликује од раније. Трговина која је некад вођена са Србијом и Бугарском, која је у XVII веку достигла тако велике размере готово је потпуно престала. Једино је Нови Пазар задржао нешто већи значај.

Преоријентација дубровачке увозно извозне балканске трговине најбоље се види из књига карантина.

Да би се спречило преношење епидемија у Дубровник, сваки трговац који је долазио из Турске, пре но што је улазио у град задржаван је неко време заједно са робом у такозваним Лазаретима. То је било убележавано у нарочитој књизи. Те књиге тзв. *Sanite*, сачуване су за велики део XVIII века. Из њих видимо да у то доба Дубровник одржава јаче трговачке везе са Требињем, Подгорицом, Баром, Улцињем, Скадром, Драчком, Гацком, Мостаром, Столцем, Фочом, Сарајевом и Травником а од градова у данашњој Србији једино са Новим Пазаром.

¹⁶⁸⁾ Радонић Ј.: Дубровачка акта и повеље, књ. IV, св. 2, стр. 328.

¹⁶⁹⁾ Исти извор, стр. 627—8.

¹⁷⁰⁾ Исти извор, стр. 536.

¹⁷¹⁾ Исти извор, стр. 559.

Да бисмо добили слику о тадашњим трговачким везама Дубровника са територијом данашње Србије доносимо табелу, којом смо обухватили долазак сваког трговца из ових крајева, са или без робе, у току три петогодишња периода.

Време	О Т К У Д А Д О Л А З И					
	Нови Пазар	Про- купље	Прије- поље	Нова Варош	Ужице	Београд
1717—21	24	—	1	1	—	7
1748—52	25	2	2	3	3	3
1776—80	14	—	—	—	1	—

Напомињемо да су оба трговца која су дошла из Прокупља, Михајло Шиамановић и Михајло Ради, дошла без робе.

Из ове табеле јасно се види да су споменуте трговачке везе са Србијом претстављале само бедне остатке некадашње живе и обимне трговине Дубровника са Србијом.

То потврђује и Матрикула братства св. Лазара у којој после 1692 године нема ни једног трговца настањеног у Србији.

Отсуство дубровачке извозно увозне трговине оштро се осећало у Јужној Србији у току XVIII века. У то време расте значај и улога Јевреја, Јермена, Грка, Цинцар и српских трговаца. Зато месни трговци преузимају функције Дубровчана и повезују се са Италијом. Тако напр. Петар Андрејевић, трговац из Пећи, који је пословао средином XVIII века сам прикупља вуну и носи је преко Скадра или Дубровника у Млетке, куда одлази у четири наврата. Отуда доноси у већим количинама мануфактурну робу али исто тако и нирнбершку робу (напр. калајну и стаклену дугмад, игле, ножиће, бријаче и др.); кујунциске сировине и алат; пушчане цеви; лекове; хартију (за писање, паковање и прозоре) у „ризмама“ (100 табака); сумпор, живу, белило, боје, четке итд. Продавајући ову робу по Босни, Србији, Македонији и Бугарској, он свраћа 1748 године и у Јужно Поморавље, у Ниш и Пирот. По његовим белешкама видимо да је ту продао чифт (пар) пиштоља и доста тканина: „џахме“, „сут мави“ (млечно модра) и „турунције“ (оранж); харе (свилена тканина за женске хаљине); „ал“ (црвене као крв), зелене, црвене и „мор“ (затворено плава); „сајантина“ (сатин); „тели две табан“ (тканина од камиље длаке проткана клободанима), ђувез кумаш“ (свилена или полу свилена тканина за женске хаљине са дуплим лицем, затворено црвене боје); црвеног атласа; „хитаје“ (џитајка-свилем прошарана пругаста тканина од које су се правили јелеци и антерије); „тели хитаје“ ђувез

и зелене (накићене ћитајке у тим бојама) мали бој (за децу?); а нарочито разне чоје: „везентина“ (за женске хаљине); зелене „падване“ (чоја из Падове обично зелене или вишњеве боје); мале „падване“; „мор“; „саје“ (отворено црвене боје); „нефти“ (боје зејтина). Поред веће количине тканина продатих у овом крају по аршину око 270 аршина, Андрејевић је продао у Нишу и 6 целих „дунлука“ (топа) чоје. Међу његовим купцима у Пироту, 16 августа, налазимо и Ивана Дебрилиа „што има дућан у Лесковцу“, који му је узео „чоје падване мале, аршина 23, аршин по 2 гроша, које чини гроша 46“¹⁷²⁾.

Ако је дубровачка трговина у Јужној Србији доживела крајем XVII века своју пропаст, то не значи да и у XVIII веку нису постојали извесни њени остаци. Тако напр. у књигама *Sanita*, после више година њиховог потпуног одсуства, спомиње се одједном по који ретки трговац који дође у Дубровник из Прокупља, Ниша, Пирота или Лесковца.

За сада смо нашли податак само о једном таквом доласку робе из Лесковца 5 октобра 1730 године „*Stiepan Kreso*“, носач (*fachino*) приспео је у Дубровник заједно са својим другом и донео са собом 353 цака вуне који су стигли у више партија из Ниша, Лесковца, Новог Пазара и Сјенице. Поред ове вуне донео је и друге различите робе али само из Новог Пазара¹⁷³⁾.

Помен о дубровачким трговцима у Јужном Поморављу налазимо и у преписци дубровачке владе, која у два маха, 1730 и 1743 године препоручује неке своје трговце нишком паши односно муселиму¹⁷⁴⁾.

Дубровачки трговци настањени у Јужној Србији имали су своје куће, дућане и винограде и ту провели цео живот. Јасно је да су неки од њих остали у месту свог сталног боравка. Оставши усамљени, без потпоре колоније, у средини која им више није признавала и поштовала привилегије, везани за тај крај, они су се упркос веза са Дубровником, постепено и нужно претварали у обичне месне житеље. Највероватније је да је то дефинитивно уобличено у доба Првог српског устанка, кад је Дубровник изгубио своју самосталност.

У дубровачком архиву нашли смо два приватна трговачка тефтера¹⁷⁵⁾ из којих се види да је некакав трговац дубровачког порекла живео у Прокупљу од 1756—1733 године и трговао са Дубровником.

¹⁷²⁾ Димитријевић Стева: Један трговачки дневник из XVIII века, Скопље, 1936, стр. 373-5.

¹⁷³⁾ *Sanita*, Ser. 55 (1), lib. 2, 5/X, 1730.

¹⁷⁴⁾ *Lett. di Lev.* XVII 2, lib. 2, 14 i 217—17'.

¹⁷⁵⁾ *Privata* 22a и 23.

Из Прокупља он је слао за Дубровник не само традиционалне дубровачке извозне артикле Јужног Поморавља: вуну (годишње пошиљке нису велике, оне се крећу од 1148 до 15628 ока), говеђе и бивоље коже и восак, већ исто тако у мањим количинама и коже од дивљачи, тј. коже дивљих свиња (2), зечева (182), лисица (18), јазаваца (14), медведа (2) и јелена (2), што нам пружа драгоцен податак о тадашњим шумским богатствима и лову у Јужном Поморављу.

Напомињемо да Немац Дриш који је прошао кроз Ниш 1720 године каже да у овој околини има у изобиљу пернате и друге дивљачи и зверова, јаребица, дивљих кокошију, фазана, дропаља, зечева, срна и медведа¹⁷⁶).

Од увозних предмета спомиње се један сат, нешто свијте, две оке дувана, две оке барута и 30 менезала (?). Овај мали дубровачки трговац ради на проценат за господара Antuna Higgia. Године 1767 склопио је ортаклук (компанију) са Ивом Мирковићем из Дубровника.

По именима трговаца преко којих је примао новчане пошиљке из Дубровника, видимо да су старе дубровачке породице из овога краја Глеђевићи и Бошковићи и даље одржавале трговачке везе у Јужном Поморављу.

Из споменутих тефтера види се да се овај трговац дубровачког порекла не бави искључиво увозно извозном трговином, као његови претходници из прошлог времена. Он обавља и чисто локалне трговачке послове. Међу његовим дужницима налазимо и двојицу из Лесковца „Cvietko motar-cia is Liescko“ и „Hanisaov is Liesko“¹⁷⁷).

Са уништењем дубровачке трговине у овом крају Прокупље је изгубило своју прворазредну и руководећу привредну улогу у Јужном Поморављу. Касније ту улогу преузима Лесковца, који, захваљујући великом пољопривредном богатству своје околине и пространом залеђу, постаје водећи привредни центар Алаца хисарског санџака. Ово је нарочито дошло до изражаја касније, када се развио извоз ужарије. Као што је дубровачки извоз вуне из целог Алаца хисарског санџака условио у XVII веку велики значај Прокупља као најважнијег саобраћајног чворишта ове покрајине на дубровачком друму, тако је растући извозни значај кудеље условио привредни пораст Лесковца, који је имао не само огромно и богато залеђе и развијену трговину, већ и необично повољне услове за гајење ове културе. Све док је дубровачки

¹⁷⁶) Путовање кроз Србију 1719—20 год. Б. 1889, стр. 29.

Из овог тефтера видимо да је овај трговац куповао вуну не само у Прокупљу већ и из Пирота, „Chiesten Vagne“, Крушевца, Копаоника, Косова, Топлице, Новог Пазара и Сјенице а восак из Прокупља, Сјенице и Новог Пазара.

¹⁷⁷) Privata 22a.

извоз сточарских сировина текао путем Софија—Нови Пазар—Дубровник, Прокупље је могло привредно да проспе-рира, пошто је то био важан саобраћајни чвор на спомену-том дубровачком друму, пошто је овчарство било развијено у његовој брдовитој околини. Када је дубровачка извозно увозна трговина пресушила, тј. када је тај друм изгубио своју експортну улогу, велики привредни значај Прокупља угасио се. Шта више он није ни оставио некакав виднији траг, пошто су се капитали формиран у тој трговини углав-ном повукли у Дубровник, док је напр. трговачки капитал формиран у извозу јужно моравске кудеље условио брз ка-питалистички развитак Лесковца.
